

СТЕФАН ЦВАЙГ
СМУТ В ЧУВСТВОТА
ЧАСТНИ ЗАПИСКИ НА
ТАЙНИЯ СЪВЕТНИК Р. ФОН Д.

Превод от немски: Ива Илиева, 1987

chitanka.info

Моите студенти и колеги от факултета са се ръководили от добри намерения: ето, това е първият екземпляр от онова тържествено връчено и луксозно подвързано поздравление, което филолозите ми посветиха по случай моята шейсетгодишнина и трийсетгодишната ми дейност на университетски преподавател. Получило се е истинско животоописание; не липсва нито една статийка, нито едно тържествено слово, нито една незначителна рецензия от многобройните научни алманаси, които библиографското усърдие да не е изтръгнало от книжната гробница — целият ход на моето развитие е до този час очертан ясно и прегледно, стъпало по стъпало, също като добре пометено стълбище. Бих се показал наистина неблагодарен, ако не бях изпитал радост от тази трогателна старателност. Неща, които самият аз смятах за забравени и изчезнали, се връщаха групирани и подредени в нов облик: не, не мога да отрека, че аз, старецът, разгръщах страниците със същата гордост, с която ученикът се взира в свидетелството, получено от неговите учители, където за пръв път намира доказателство за способностите и стремежите си към научни занимания.

И все пак: когато прелистих тези двеста грижливо изписани страници и точно прецених духовния си облик, не можех да не се усмихна. Такъв ли бе моят живот в действителност? Нима наистина се е извисявал толкова спокойно и целеустремено от първия до настоящия миг, както биографът го е подредил въз основа на документалния материал? Изпитах същото, когато за пръв път чух от грамофона собствения си глас: отначало изобщо не го разпознах — това несъмнено бе моят глас, ала само гласът, който възприемат останалите хора, но който самият аз не долавям чрез кръвта и чрез глъбините на своята същност. И така, аз, който посветих живота си на идеята да изобразявам хората въз основа на делата им и да овеществявам духовната структура на техния свят, именно чрез собствените си преживявания за пореден път осъзнах колко непроницаема е истинската сърцевина на характера във всяка съдба, пластичната клетка, от която покълват всички издънки на растежа. Ние изживяваме безброй секунди и все пак си остава само една-единствена, която довежда нашия цялостен вътрешен свят до кипене, секундата, която (Стендал я е описал) предизвиква светкавична кристализация на душевния цъфтеж, напояван до този миг с всички

необходими сокове — вълшебна секунда, досущ като онази на сътворението и подобно на нея скрита в топлата утроба на собственото тяло, незримо, недосегаемо, неосезаемо, неповторимо тайнство. Никаква алгебра на духа не е в състояние да я изчисли, никаква алхимия на предчувствието — да я отгатне, а собственият усет рядко може да бъде споходен от нея.

Онази книга не съдържа нито дума за най-съкровената тайна на моето духовно развитие: ето защо не можех да не се усмихна. Всичко в нея е вярно — само че липсва най-същественото. Тя само ме описва, ала не ме изобразява. Просто разказва за мен, ала не ме разкрива. Грижливо стъкменият регистър обхваща двеста имена — липсва само онова, което излъчи същинския подтик към творчество, името на човека, който определи моята съдба, а сега — с удвоена мощ — отново ме връща към младостта ми. Споменати са всички, само не и той, който ме дари със словото и с чието дихание говоря: и ето че възприемам малодушното премълчаване като провинение. Цял живот рисувах образи на хора, вдъхвах живот на древни личности, за да бъдат възприети от съвремието, но тъкмо за онова, което бе най-съвременно за мен, не помислих никога: ето защо ще дам на нея, на любимата сянка, да пие от собствената ми кръв, както са правили по времето на Омир, за да може някогашният старец да ме заговори отново, да навести мен, застаряващия човек. Към всеизвестния свитък искам да добавя и един таен — съкровена изповед към учената книга — и заради него сам да си разкажа истината на моята младост.

Преди да започна, разгръщам още веднъж онази книга, която претендира, че представя моя живот. И отново не мога да съдържа усмивката си. Не разбирам как са смятали да уловят съкровената ми същност, след като са застанали на погрешна отправна точка? Още първата им стъпка е неправилна! Някакъв съученик, изпълнен с добри намерения към мен, понастоящем таен съветник, ми приписва, че още в гимназията съм изпъквал сред всички останали ученици със страстната си любов към хуманитарните науки. Паметта ти изневерява, мили мой съветнико! За мен всичко хуманистично бе зле понасяна принуда, прегръщана със скърцане на зъби. Тъкмо защото като син на ректор в онова малко северногерманско градче откакто се помня възприемах образователната дейност само като начин за припечелване на насъщния, от малък намразих всичко, свързано с филологията:

заради своето мистично предназначение да съхрани творческото начало, природата винаги насажда у детето недоверие и пренебрежение към увлеченията на бащата. Тя отхвърля удобното и безволево унаследяване, неусложненото продължаване и препредаване от поколение на поколение: отначало винаги насажда противоречия между сродните по дух и едва след мъчително плодносно лутане позволява на по-младия да поеме по стъпките на своите предци. Достатъчно бе, че баща ми боготвореше науката, за да я възприема с моето чувство за себеутвърждаване като празно жонглиране с понятия; понеже сочеше за пример класиците, те ми се струаха нравоучителни и поради това — омразни. Заобиколен от книги, аз презирах книгите; тласкан от баща си все към духовното, аз се възмущавах от всички форми на обучението, предавано по писмен път; ето защо не е чудно, че с мъка се добрах до матура, а сетне упорито се възпротивих срещу следването под каквато и да било форма. Искях да стана офицер, мореплавател или инженер, но всъщност не изпитвах непреодолимо влечение към нито една от тези професии. Единствено отвращението от книжната и дидактичната страна на науката ме караше да предпочитам практическата действеност пред академизма. Ала баща ми, обзет от фанатично преклонение пред всичко, свързано с университетското обучение, настояваше да следвам — помогна ми единствено отслабналата му съпротива, благодарение на която успях да се спра на английска вместо на класическа филология (в крайна сметка приех двойственото решение с тайната мисъл, че владееенето на този морски език по-късно ще ме улесни да се издигна в моята безгранично жадувана кариера на мореплавател).

Ето защо в онова *curriculum vitae*^[1] няма нищо по-погрешно от дружелюбното твърдение, че през първия берлински семестър съм овладял основите на филологическата наука, ръководен от именити професори — какво ли разбираше по онова време от лекции и доценти моето несдържано свободомислие! Спареният въздух, пасторски-монотонната и същевременно високопарна лекция ме изпълниха с такава умора още при първото бегло посещение на аудиторията, че трябваше да надмогна себе си, за да не оборя сънено глава върху банката — отново се сблъсках с училището, от което смятах, че съм се изплъзнал, бях довлъкъл след себе си класната стая с извисената катедра и заядливата дребнавост; неволно ми се стори, че от

полустиснатите устни на тайния съветник се стича пясък — толкова размазано, толкова еднообразно се процеждаха думите от овехтялата студентска тетрадка в тежкия въздух. Породилото се още в ученика осезаемо подозрение, че е попаднал в духовна морга, където безразлични пръсти опипват с анатомическо безстрастие мъртва тъкан, болезнено се поднови в тази работилница за александрини, отдавна отживяла времето си — ала защитният инстинкт се усили многократно, когато едва изтърпял учебния час, тръгнах по улиците на града, на някогашния Берлин, който — извънмерно изненадан от собствения си растеж, напрацял от мъжественост, покълнала твърде внезапно — излъчваше електричество от всеки свой камък, от всяка своя улица и неотразимо налагаше на всекиго бурно темпо, което по своята неутолима жажда много наподобяваше шемета на собствената ми мъжественост, която едва сега забелязвах. И двамата, аз и той, ненадейно израснали от строго протестантска и ограничена дребнобуржоазна среда, прибързано отдадени на новото опиянение от властта и възможностите, и двамата, градът и аз, младото, напуснало гнездото си момче, вибрирахме от неспокойствие и нетърпение като същинско динамо. Никога не съм разбирал, не съм обичал Берлин така, както тогава, защото — подобно на този преливащ, топъл рояк от хора — и всяка моя клетка напираше към ненадейно развитие. Къде на друго място нетърпението на бурната младост би могло да се прояви така, както в пулсиращата утроба на неговата знойна, великанска снага — снагата на този нетърпелив, излъчващ сила град! Той ме привлече отведнъж, втурнах се в него, спуснах се по артериите му, любопитството ми трескаво опипа цялата му каменна и все пак топла снага — от зори до мрак се шляех по улиците му, стигах до езерата, промъквах се в тайниците му: да, вместо да се отдам на следването, аз се хвърлих с истинско безразсъдство из всевъзможните приключения на разузнаването. Ала въпреки това изсилване аз се подчинявах всъщност на една особеност на моята природа: още като дете бях неспособен да върша едновременно повече от две неща, веднага ставах безчувствен към всяко друго занимание; винаги и навсякъде проявявах единствено този праволинеен замах — до ден-днешен обикновено се вдълбочавам дотолкова фанатично в някой проблем на своята работа, че не го изоставям, преди да усетя сетното, най-сетното му издихание.

Тогава в Берлин стремежът ми към свобода се превърна в такова неударжимо опиянение, че не можех да понасям мимолетното пленничество по време на лекциите и дори затвореното пространство на собствената си стая: всичко, което не водеше към приключение, ми се струваше празна работа. Младият провинциалист с жълто около устата и току-що свален оглавник всячески се стремеше да мине за изключително мъжествен: посещавах лекциите на един студентски съюз, опитвах се да придам на своя (всъщност плах) нрав известна сърцатост, широта, нахаканост, и макар че от пристигането ми едва бяха изминали осем дни, се държах като жител на големия град, като великонемец, и като истински *Miles gloriosus*^[2] усвоих удивително бързо хлапашкото и хъшлашкото поведение по кафенетата. Към раздела „мъжественост“ спадаха, естествено, и жените, или по-скоро фустите, както ги наричахме ние, високомерните студенти — именно при тях много ми помогна, че бях твърде симпатично момче. Висок, строен, с все още свеж бронзов морски загар по страните, гъвкав като гимнастик във всяко свое движение, много лесно успях да се справя с жълтите като смин млади, наконтени служители в магазините, изсушени като херинги от стайния въздух, които също като нас всяка неделя тръгваха да дирят плячка по танцувалните локали в Хелензее и Хундекеле (по онова време все още далеч извън чертите на града). Спирах се ту на някоя сламеноруса прислужница от Мекленбург с кожа, бяла като мляко, която завличах в студентската си квартира още разгорещена от танците, непосредствено преди да се отпрати към дома след края на отпуска си, ту на някоя палава и нервна млада еврейка от Позен, която продаваше чорапи при Тиц — в повечето случаи евтина плячка, която се добиваше лесно и незабавно се препредаваше между състудентите. Но тъкмо тази неочаквана лекота, с която побеждавах, съдържаше опияняваща изненада за мен, довчерашния боязлив гимназист — евтините успехи поощриха дързостта ми и аз започнах да възприемам улицата само като ловно поле за тези съвършено безразборни авантюри, превърнали се в чисто спортна страст. И когато веднъж в преследване на някакво привлекателно момиче се озовах на „Унтер ден линден“ и — наистина случайно — пред университета, не можех да не се разсмея при мисълта колко отдавна не съм прекрачвал достопочтения му праг. Предизвикателната ми самоувереност ме накара да вляза вътре заедно с един приятел — съмишленик; само

открехнахме вратата, видяхме (беше невероятно смешно) как над банките са привели гърбове сто и петдесет драскачи, които сякаш набожно пригласяха на литанията на белобрадия проповедник. Сетне отново я притворихме, оставихме поточето на онова мъгляво красноречие да се излива върху гърбовете на прилежните хорица и дръзко се втурнахме навън към слънчевата алея.

Понякога ми се е струвало, че никой младеж не е пропилявал времето си така глупаво, както аз през онези месеци. Не прочетох нито една книга, сигурен съм, че не изрекох нито една трезва дума, през ума ми не мина нито една съдържателна мисъл — инстинктивно отбягах всякакво по-изискано общуване, само за да почувствувам още по-силно с пробуденото си тяло сладостта на новия, забранен до сега плод. Навярно опиянението от собствените сокове и разточителното саморазпиляване в известен смисъл са белег на всяка силна, на всяка внезапно разкрепостена младост — ала въпреки всичко моето чудато безразсъдство превръщаше този особен вид безпътство в нещо опасно и извънредно много увеличаваше вероятността напълно да пропадна или поне да притъпя чувствата си, ако случайността внезапно не бе възпряла духовното ми падение.

Тази случайност — днес с благодарност я наричам щастлива — се състоеше в това, че берлинското министерство неочаквано призова баща ми да участва в еднодневна ректорска конференция. Като професионален педагог той се възползува от възможността да проучи какво е моето поведение, без да ме уведоми за идването си, и тъй като не подозирах нищо, успя да ме изненада. Внезапното нападение бе извънредно успешно за него. Както обикновено, някакво момиче се бе озовало привечер по изключително интимен повод в моята евтина студентска квартира — минаваше се през кухнята на хазайката, отделена с една завеса, — когато на вратата се похлопа доста силно. Предположих, че е някой колега и сърдито изръмжах:

— Няма ме.

Ала подир малко хлопането се поднови, после се повтори, а сетне — с явно нетърпение — се и потрети. Ядосах се, нахлузих панталона, за да натрия носа на дръзкия смутител и с полуразкопчана риза, провиснали тиранти и боси нозе рязко отворих вратата, за да разпозная незабавно в здрача на преддверието силуета на своя баща. Сякаш юмрук се стовари върху слепоочието ми. От цялото му лице

успях да съзря в мрака само очилата, които отразяваха падналата върху тях светлина. Но тази сянка бе достатъчна, за да заседнат в гърлото ми като остра кост нахалните слова, които вече ми бяха на езика; за миг бях зашеметен. Сетне се наложи — ужасна секунда! — покорно да го помоля да изчака няколко минути в кухнята, за да пооправя стаята си. Както вече споменах, не видях лицето му, ала усетих, че е разбрал всичко. Усетих го по мълчанието му, по съдържания неприязнен жест, с който влезе в кухнята зад завесата, без да ми подаде ръка. А там, пред железната печка, която вонеше на подгрято кафе и цвекло, старецът трябваше да чака прав десет минути, десет унижителни и за мен, и за него минути, додето вдигна момичето от леглото, додето му нахлузя дрехите и го отпратя от квартирата си покрай човека, който против волята си стана свидетел на всичко. Той чу стъпките ѝ и шумоленето на завесата, раздвижена от бързото ѝ излизане, но все още не можех да измъкна стареца от унижителното скривалище: налагаше се да отстраня издайническия безпорядък на леглото. Едва тогава — никога през живота си не съм се срамувал повече — застанах пред него.

Баща ми запази самообладание в този тежък час, за което вътре в себе си съм му благодарен до ден-днешен. Защото всеки път, когато река да си припомня отдавнашния покойник, се стремя да не го виждам с очите на ученика, който е имал навика да го взема на подбив само като машина за корекции, като вечен мрънкач и педантичен буквоед, а всякога си го представям в мига на висшата му човечност, когато възрастният човек, дълбоко отвратен и все пак запазил безмълвно спокойствие, ме последва в задушната стая. Държеше шапката и ръкавиците си в ръка: неволно понечи да ги остави, но сетне бе обзет от погнуса, сякаш се противеше да се докосне до цялата тази мръсотия с която и да било своя част. Предложих му кресло; не ми отговори, само с презрителна гримаса отхвърли напълно досега с предметите от това помещение.

След няколко леденостудени мига, през които ми бе обърнал гръб, той най-сетне свали очилата си и непохватно ги почисти — знаех, че това е израз на душевния му смут. Не ми убягна и следното: когато възрастният човек отново ги сложи, леко докосна очите си. Срамуваше се от мен, аз също се срамувах от него, никой не намираше какво да каже. Тайно се опасявах, че ще започне да ми чете морал, да ме залее с някое реторично слово, произнесено с онзи гърлен глас,

който ненавиждах и подигравах още от училище. Но — до ден-днешен съм му признателен за това — старецът остана безмълвен и отбягваше да ме погледне. Най-сетне пристъпи към разклатената етажерка, където стояха учебниците ми, отвори ги и комай от пръв поглед се убеди, че никой не ги е докосвал и че повечето от тях са неразрязани.

— Записките ти!

В тази заповед се състояха първите му думи. Подадох му ги разтреперан, защото знаех, че там е стенографирана една-единствена лекция. Бързо обхвана с поглед двете страници и положи тетрадката на масата, без да прояви какъвто и да било признак на раздразнение. Сетне придърпа към себе си един стол, седна, изгледа ме сериозно, но без следа от упрек и попита:

— Е, какво мислиш за всичко това? Как ще я караш по-нататък?

Този спокоен въпрос ме вцепени. И без друго вътре в себе си бях готов на всичко: ако ми се скараше, щях да избухна по подобаващ начин, ако захванеше прочувствено да ме поучава, щях да му се присмея. Но този делови въпрос пречупи опърничавостта ми: сериозността му изискваше сериозност, насиленото му спокойствие — респект и искрена отзивчивост. Почти не смея да си спомня какво му отговорих, както и до ден-днешен не мога да опиша целия разговор, който последва: има внезапни трусове, които приличат на съкровена приповдигнатост, но направим ли опит да ги преразкажем, вероятно ще прозвучат сантиментално, както има и слова, които са неповторимо правдиви само когато са казани на четири очи и са изтръгнати от неочаквано разбунените чувства. Това бе единственият ми истински разговор с моя баща и аз не се поколебах доброволно да се смиря: оставих го сам да вземе решението. Но той просто ме посъветва да напусна Берлин и да изкарам следващия семестър в някой малък университет; сигурен бил — едва ли не искаше да ме утеши, — че занапред ще възстановя пропуснатото с удвоена жар. Доверието му ме трогна; в тази секунда усетих колко несправедлив съм бил през цялата си младост към стареца, който се бе обградил с хладна непристъпност. С всичка сила трябваше да стисна устни, за да потисна бликването на горещите сълзи от очите ми. Ала навярно и той е изпитвал същото, защото внезапно ми подаде ръка, трепетно я задържа за миг и се втурна навън. Не се осмелих да го последвам, стоях развълнуван и

объркан, като попивах с кърпичка кръвта от устните си: бях забил зъби в тях, за да овладее своите чувства.

Това бе първият трус, който изживях аз, деветнайсетгодишният младеж. Той срина до основи цялата бомбастична въздушна кула от мъжко перчене, студентски лудории и самовластие, която бях градил през тези три месеца — срина я без какъвто и да било полъх от грубо слово. Благодарение на предизвикателната воля усетих в себе си достатъчно твърдост да се откажа от всички жалки удоволствия, обзе ме нетърпение да изпитам разпилените си сили в областта на духовното, закопнях за смисленост, разсъдливост, ред и строгост. В този миг се врекох на следването като на монашески обред — естествено, без да подозирам за възвишеното опиянение, което ме очакваше в науката, без да предполагам, че и в онази вдъхновена вселена на духа приключенията и опасностите не прощават на лудите глави.

Малкият провинциален град, който със съгласието на баща си избрах за следващия семестър, се намираше в Средна Германия. Неговата необятна академична слава бе в ярко противоречие с невзрачната купчинка къщурки, които обграждаха университетската сграда. Не бях особено затруднен да стигна с питане от гарата — където на първо време оставих багажа си — до Alma mater, а и във вътрешността на старинната пространна сграда незабавно усетих колко по-бързо в сравнение с онзи берлински гълъбарник се сключи около мен вътрешният ѝ кръг. За два часа се записах и посетих повечето професори, не успях само веднага да откроя моя редовен професор, преподавателя по английска филология, но ми обърнаха внимание, че човек можел да го види около четири часа следобед в семинарната зала.

Подгонен от нетърпението да не пропусна нито час, обзет от същата страст да покоря науката, с която по-рано се стремях да я пренебрегна, аз се озовах точно в четири на упоменатото място, след като на бърза ръка прекосих градеца, който в сравнение с Берлин изглеждаше потънал в непробуден сън. Разсилният ми посочи вратата на семинарната зала. Почуках. Влязох, защото ми се стори, че отвътре ми отговори някакъв глас.

Ала слухът ми бе изневерил. Не бях получил покана да вляза — доловеният от мен неясен звук се оказа гласът на професора, който се беше извисил по време на твърде възбуденото му и очевидно импровизирано слово, предназначено за двадесетината студенти, скупчени в тесен кръг около него. Сконфузен, задето съм влязъл без разрешение по вина на слуха си, понечих тихомълком да се измъкна, но се уплаших, че тъкмо така ще привлека вниманието на слушателите върху себе си, защото до този миг никой от тях не ме беше забелязал. Затова застанах близо до вратата и неволно се заслушах.

Лекцията, изглежда, произтичаше спонтанно от някакъв колоквиум или дискусия — поне небрежният и напълно случаен начин, по който се бяха разположили преподавателят и неговите ученици, ме накара да помисля така: той не четеше лекцията си от висотата на своето кресло, а седеше почти хлапашки върху една от масите с крак, леко провиснал надолу, докато около него в непринудени пози се тълпяха младите хора, чиято първоначална небрежност бе застинала в пластична неподвижност само поради съсредоточеното внимание, с което слушаха. Личеше, че разговорът ги е събрал, когато преподавателят внезапно е възседнал масата и там, от извисеното си положение, ги е привлякъл със словото си като с ласо — приковал ги е по местата им. Трябваше да минат само няколко минути, за да усетя и аз обаятелната сила на словото му, да забравя натрапеното си присъствие; несъзнателно пристъпих напред, за да се взра в кръговите и всеобхватни ръкомахания, които съпровождаха словото и понякога, когато дадена дума властно се открояваше над останалите, се разперваха като криле и трескаво се издигаха, за да се спуснат после бавно с музикален, успокоителен диригентски жест. А словото се лееше все по-бурно и разгорещено, въодушевеният професор ритмично се повдигаше върху твърдата маса като върху седлото на галопиращ кон и задъхано препускаше във вихрения полет на мисълта, прорязвана от искрометни видения. Никога досега не бях чувал някой да говори толкова вдъхновено, с такава увлекателна възторженост; за пръв път изживявах онова, което латините наричат *gartus*^[3] — откъсването на човека извън пределите на собствената му същност: трескавите устни мълвяха не за себе си, не и за останалите, от тях сякаш бълваше огън като от човек, запален отвътре.

Никога досега не бях изживявал словото като екстаз, пламенността на изказа като стихия — ето защо тази ненадейност отведнъж ме покори. Без да съзнавам, че се движа, бях хипнотично привлечен от някаква власт, която бе по-силна от любопитство, и вълшебството ѝ ме тласна в тесния кръг с безволеви стъпки, присъщи на лунатиците: неусетно и неочаквано се озовах сред тях, на десет цола от него и посред останалите, които също бяха прекомерно омагьосани, за да забележат мен или каквото и да било друго нещо. Влях се в словото, бях понесен от течението му, без да знам какво го е причинило: вероятно някой от студентите беше говорил с възторг за Шекспир като за метеор на литературния небосклон, а човекът отпред беше използвал възможността да докаже, че той представлява само най-силната проява, духовното изражение на цяло едно поколение, че е съкровен изразител на епоха, пропита от възможни страсти. С единствен замах бе описал онзи безпримерен час на Англия, онази неповторима секунда на екстаз, която ненадейно лумва както в битието на всеки народ, така и в битието на всеки човек, обединява всички сили и препраща ударната им вълна във вечността. Земята внезапно е станала по-просторна, появил се е нов континент, когато най-старата власт на древността е отправила своята съкрушителна заплаха към папизма: отвъд моретата, които сега им принадлежат, след като испанската армада е била разбита на пух и прах, шумно извисяват глас нови възможности, светът е станал по-необятен и на душата неволно се приисква да заприлича на него — и тя желае да бъде необятна, и тя да проникне до крайните предели на доброто и злото; желае да открива, да покорява, да наподобява онези конквистадори, изпитва нужда от нов език, от нова сила. И още същата нощ ражда изразителите на този език — поетите: петдесетина, стотина за едно десетилетие — диви, непокорни глави, които не ни приканват като придворните поетчета пред идиличните си градинки и не версифицират изисканите страници от митологията; не, те превземат театъра, разполагат своето бранно поле върху неговата сцена, където по-рано е имало само животински гонитби и кръвожадни пиеси; неутолимата жажда за кръв все още пропива произведенията им, драмата им е самият *Circus maximus*^[4], в която озверените стихии на чувствата стръвно връхлитат едни връз други. Могъщи са изблиците на тези необуздани, страстни сърца, всяко от тях иска да надмине

останалите по невъздържаност и екзалтация, на изложението е разрешено всичко: кръвосмешение, убийства, злодейства, престъпления. Небивалият безпорядък на извечната човечност празнува сладна оргия; също като огладнели зверове, които изскачат от своите клетки, сега заслепените страсти връхлитат със заплашителен вой на арената с дървени преградки. Едно-единствено изригване прогърмява като взрив и трае петдесет години — истински кръвоизлив, еякулация, неповторима необузданост, която обхваща и разкъсва целия свят: в тази оргия на силата отделният глас, отделният образ е почти неосезаем. Всеки се разпалва от останалите, всеки се учи, всеки краде от другите, всеки се бори за превъзходство и надмощие. И все пак всички чисто и просто са духовни гладиатори на един-единствен празник — роби, разкъсали своите окови, шибани напред от гения на този час. Той ги е довял и от мрачните, мизерни къщурки на предградията, и от дворците: Бен Джонсън — внук на зидар, Марлоу — син на обуцар, Месинджър — издънка на камериер, Филип Сидни — богат и образован държавник; ала горещият водовъртеж ги всмуква и обединява; днес ги величаят, а на следния ден умират като кучета — Кид, Хейуд — като Спенсър се сгромолясват от глад на Кинг Стрийт: все съдби, които нямат нищо общо с еснафската кротост — побойници, развратници, комедианти, мошеници, ала поети, поети, всички до един поети. Шекспир е само тяхно средоточие: „the very age and body of the time“^[5], но времето наистина не би ни стигнало да го разграничим от тях в това буреносно брожение, където произведенията се редят с извънмерна разточителност, а страстите надмогват предишните страсти. Ала пак така внезапно, както е избликло, това най-прекрасно изригване на човечеството неочаквано потръпва и замира, драмата приключва, Англия е изтощена, пропитата с безрадостност мъгла на Темза отново заглушава духа в продължение на столетия: цяло поколение е превзело с един-единствен пристъп всички върхове и бездни на страстта, преизпълнената, буйна душа страстно се е изляла от гърдата — сега страната е притихнала в изтощение: театрите са затворени от дребнаво пуританство, което кара ревностното слово да замлъкне, библията отново взема думата — божествената дума, — извечната човечност изрича най-огнената изповед на всички времена, а едно неотразимо пламенно поколение по неподражаем начин е отдало живота си в полза на хилядите.

И неравният огън на словото внезапно припламва към нас:

— Разбира те ли сега защо не започнах лекцията си в историческа последователност, от самото начало — от крал Артур и Чосър, — а в разрез с всички правила — от елизабетинците? Разбирате ли, че преди всичко настоявам за съпричастие с тях, за вживяване в тяхната свръхжизненост? Защото не може да има филологическо разбиране без емоционално изживяване, няма граматика без познаване на стойностите и вие, младежи, трябва първо да съзрете страната, езика, които искате да покорите в тяхната най-възвишена красота, в най-яркия етап на младостта им, на безпределната им страст. Първо трябва да чуете езика на поетите, на онези, които го създават и усъвършенствуват, трябва да усетите със сърцата си диханието и топлината на поезията, преди да сме се захванали с нейното детайлно изучаване. Затова винаги започвам с боговете — защото Англия е Елизабет, Шекспир и неговите последователи; всичко предхождащо е въведение, всичко по-сетнешно — немощен стремеж към този безпримерно смел скок в безкрайността — ала тук, почувствавайте го, почувствавайте го сами, млади хора! — тук е най-жизнената младост на нашия свят. Всяко явление, всеки човек може да бъде разбран само в състоянието му на пламенност — само в страстта. Защото духът избуява от кръвта, мисленето — от страстта, страстта — от въодушевлението; затова Шекспир и неговите съмишленици са първите, които действително ви подмладяват, млади хора! Първо ентузиазмът, чак тогава трудолюбието, първо Той, най-недостижимият, най-несравнимият — Шекспир, — най-възхитителният репетитор на света, а чак сетне тълкуването на словото!... Но да приключваме за днес — сбогом! — Ръката му с рязък жест оповести края и забарабани неочаквано и властно, а в същото време той скочи от масата. Плътното кълбо на скупчените студенти се разреци, сякаш внезапно го бяха разтърсили, креслата заскърцаха и затрополиха, масите се разместиха, двайсет онемели гърла заговориха в един глас, закашляха, задишаха с пълна гръд — едва сега пролича колко магнетично е било очарованието, накарало живите устни да замрат. Затова пък безредата, която сетне разлюля тясното помещение, бе още по-бурна и неудържима; някои от студентите пристъпиха към учителя, за да му благодарят или да споделят свои мисли с него, а в същото време останалите разменяха впечатленията си с разгорещени лица; нямаше

нито един спокоен човек, всички бяха засегнати от електрическото напрежение, чийто контакт бе рязко изтръгнат и в сгъстения въздух сякаш все още се носеше прашенето от огнения му полъх.

Самият аз не можех да се помръдна: като че бях поразен право в сърцето. Изпълнен със страст и способен да възприемам всичко не другояче, а вдъхновено, с цялата мощ на сетивата си, за пръв път се почувствувах завладян от някакъв учител, някакъв човек, усетих превъзходството му, а преклонението пред това превъзходство възприех като дълг и блаженство. Кръвта ми закипя — почувствувах го, — задишах учестено, бесният ритъм разтърси цялото ми тяло и нетърпеливо затуптя във всяка става. Най-сетне не устоях, бавно си проправих път към предната редица, исках да съзря лицето на този човек, защото — странно наистина! — докато говореше, не бях успял да възприема чертите му: до такава степен словото ги беше претопило и погълнало. А и сега, в първия миг, успях да видя само неясен, размит профил: беше застанал в полумрака на прозореца, леко извърнат към един студент, чието рамо дружелюбно бе обгърнал. Ала дори това несъществено движение носеше белезите на задушечност и грация, каквито никога не бях смятал за присъщи на някой педагог.

Междувременно бях привлякъл вниманието на неколцина студенти и за да не ме възприемат като неканен натрапник, сторих още няколко стъпки към професора и зачаках да приключи разговора си. Едва сега успях да се взра в лицето му: с глава на римлянин, заоблено мраморно чело, гъста сребристая коса, отметната назад и бухнала на слепоочията, привлекателно дръзки черти на интелектуалец; но непосредствено след дълбоките сенки под очите тези черти ставаха кротки, почти женствени поради меката заобленост на брадичката; нервно потрепващи устни, разкъсвани от неспокойна, припламваща и гаснеща усмивка. Онова, което горе спояваше мъжествената красота на челото, въздействуваше върху по-податливата пластика на плътта: леко отпускаше страните и внасяше колебание в устните му; на пръв поглед видът му бе внушителен и властен, но отблизо — мъчително разкривен. Стойката на тялото му притежаваше същото двойко излъчване. Лявата ръка небрежно бе отпусната върху масата или поне изглеждаше, че е отпусната, защото ставите ѝ постоянно и конвулсивно потрепваха, а тънките ѝ пръсти — твърде пухкави и твърде нежни за мъжка ръка нетърпеливо чертаеха невидими фигури

върху празния дървен плот; в същото време очите му, закрити с тежки клепачи, съпричастно се потапяха в разговора. Неспокоен ли беше, или самата възбуда все още отзвучаваше в изострените му нерви? Във всеки случай рязката сприхавост на ръката се намираше в противоречие със спокойната съсредоточеност и въздържаност на лицето, което изразяваше отпадналост, ала все пак като че ли и вдълбоченост в диалога със студента.

Най-сетне дойде и моят ред. Пристъпих към него, изрекох името и намеренията си, а взорът му незабавно се проясни и ме обгърна със своята почти лъчиста синева. За цели две, три изпитателни секунди сиянието премина по лицето ми — от брадичката чак до косите: сигурно съм се изчервил под благодтта на това инквизиторско съзерцание, защото той откликна на смущението ми с бърза усмивка:

— Вие, значи, желаете да се запишете при мен; в такъв случай ще трябва да поприказваме по-задълбочено. Извинете ме, че не мога да го сторя незабавно. Имам още малко работа; навярно ще ме изчакате долу, при портала, а сетне ще ме придружите до дома.

И като ми подаде ръка — нежната, източена ръка, която докосна пръстите ми по-леко и от ръкавица, — дружелюбно се извърна към следващия студент, който го чакаше.

Десет минути тръпнах при портала с разтуптяно сърце. Какво ли ще му кажа, когато ме попита за следването, как да му призная, че поезията никога не ме е привличала — нито по време на работа, нито по време на отдих? Няма ли да се разочарова от мен и дори от самото начало да ме отблъсне от огнения кръг, който днес ме грабна с магическа сила? Ала щом се появи пред мен с бързи стъпки и блага усмивка, присъствието му вече беше достатъчно, за да разсее всякакво смущение — не прояви настойчивост, но аз самичък му признах (не можех да скрия нищо от него), че направо съм пропилял своя пръв семестър. Топлият, съпричастен поглед отново ме обгърна.

— Няма музика без паузи — засмя се окуражително той и понеже вероятно не искаше да ме засрамва още повече заради невежеството ми, ме заразитва само за неща, които лично ме засягат: за родния ми край и за квартирата, в която смятам да се настаня. Когато споделих с него, че до този час не съм намерил стая, той ми предложи помощта си и ме посъветва да проверя най-напред в сградата, в която сам живеел — там някаква полуглуха старица давала

под наем удобна стаичка, от която всичките му възпитаници оставали доволни. За всичко друго щял да се погрижи лично: ако действително изпълня намерението си да се заема сериозно със следването, щяло да му бъде извънредно приятно да ме подкрепя във всяко мое начинание.

Стигнахме до неговото жилище, той отново ми подаде ръка и ме покани да го посетя следната вечер, за да изготвим заедно работния план. Моята признателност за нечаканата доброта на този човек бе толкова голяма, че успях само с благоговеен трепет да докосна ръката му, смутено да сваля шапка и да забравя да промълвя дори една благодарствена дума.

Естествено, незабавно наех стаичката в същата сграда. Не бих отпразнил и най-малкия упрек към нея, дори ако изобщо не ми беше харесала, и то само заради наивното чувство на благодарност към този учител-магьосник, който за един час ме дари с повече ценности в сравнение с когото и да било — исках да бъда по-близо до него. Ала стаичката беше очарователна: таванският етаж в жилището на моя учител, леко затъмнен от издадения напред дървен фронтон, предлагаше просторен изглед през широката дъга на прозорците към съседните покриви и църковната кула; в далечината прозираше къс зеленина, а най-отгоре — обичните ми родни облаци. Една напълно глуха старица се грижеше с трогателно майчинско старание за своите приходящи питомци; след две минути бяхме единомдушни по всички въпроси, а след час куфарът ми вече скърцаше нагоре по паянтовото дървено стълбище.

Тази вечер не излязох повече, дори забравих да ям и да пуша. Бръкнах в куфара и извадих томчето на Шекспир, което случайно бе попаднало в багажа ми. Нямах търпение (отново след толкова години) да го прочета; онази лекция бе раздухала страстното ми любопитство и аз зачетох поетичното слово така, както никога досега не бях го чел. Възможно ли е да се разтълкуват подобни преображения? Пред мен внезапно се разкри светът на писаното слово, думите се стрелкаха към мен, сякаш ме бяха търсили цели десетилетия; стихът се носеше като огнена вълна, повличаше ме след себе си, изпълваше всяка моя клетка — усещах тази странна безметежност със слепоочията си, — имах чувството, че витая насън из простора. Стрясках се, тръпнех, усещах

сгорещения прилив на кръвта — сякаш бях обзет от треска! Това никога не ми се беше случвало по-рано, а всъщност не бях изживял нищо повече от възприемането на вдъхновеното слово. Ала словото вероятно ме беше опиянило, защото повторех ли гласно някой стих, долавях как гласът ми неволно подражава на неговия, как изреченията бушуват със същия напорист ритъм, а ръцете ми понечват да очертаят същите кръгови движения — сякаш по магически път и само за час бях съборил преградата, която до този миг ме беше отделяла от духовния свят, и аз, подвластното на страстта създание, открих у себе си нова страст, която предано запазих до ден-днешен: копнежът да се наслажда на всичко земно в одухотвореното слово. Случайно бях попаднал на „Кориолан“ и направо се смаях, когато открих у себе си всички отличителни белези на този най-чудат от всички римляни: горделивост, високомерие, раздражителност, сарказъм и ирония — всички соли, олово, злато, всички метали на чувството. Какво прекрасно, непознато удоволствие е да усетиш това внезапно, по пътя на вълшебството, да го проумееш! Продължих да чета, докато очите ми се възпалиха; когато погледнах часовника, беше три и половина. Загасих лампата направо уплашен от новата стихия, която цели шест часа бе възбуждала и същевременно замайвала всичките ми сетива. Картините обаче продължаваха да припламват в мен и да ме изгарят, почти не спях от копнеж и очакване на утрешния ден, който трябваше да разшири света, разтворил пред мен вълшебните си двери — да го направи изцяло мой.

Ала следното утро ми донесе разочарование. Нетърпението ме отведе в аудиторията, където се оказах един от първите — моят учител (отсега нататък ще го наричам така) трябваше да чете тук своята лекция по английска фонетика. Стреснах се още с влизането му: нима това бе същият човек от вчера, или само възбудата и спомените ми за него го бяха издигнали върху пиедестала на Кориолан, който праща от трибуната своето слово като мълния, с героична смелост, поражая и покорява с него? Човекът, който влезе с тихи, провлечени стъпки, беше стар и уморен. Сякаш от лика му бе паднало светлосарното матово стъкло, защото сега от първата банка забелязах чертите му: болезнени и вяли, прорязани от дълбоки бръчки и широки гънки; синкави сенки дълбаеха напречени улеи в отпуснатата сивота на страните му.

Прекомерно тежките клепачи засенчваха очите на четеца, а устата с твърде бледите и тънки устни не придаваше звънност на речта: къде беше изчезнала неговата жизнерадост, поривът му, който възславяше сам себе си? Дори гласът му ми се стори чужд; сякаш разочарован от граматичната тема, той се носеше вдървено, монотонно и отегчително като по сух, скърцащ пясък.

Обзе ме безпокойство. Това не можеше да е човекът, когото бях очаквал от часа на събуждането си: къде бе изчезнал образът му, който вчера ме озари със звездното си сияние? Този похабен вече професор делово разнищваше своята тема; отново и отново се вслушвах с боязън в думите му и се надявах, че вчерашният той ще прозвучи повторно, че пак ще усетя онова трептене, което като звънка ръка бе докоснало моите чувства и ги бе настроило за вдъхновена страст. Все по-неспокойно вдигах взор към него, с нескрито разочарование опипвах отчуждения му лик: несъмнено виждах същия образ, но заедно с това той бе празен, пресушен от всички съзидателни сили, уморен, стар — старческа маска от пергамент. Нима беше възможно? Нима човек можеше да бъде толкова млад в някой час, а в следващия — вече ужасно състарен? Нима съществуваха подобни внезапни изригвания на духа, който чрез словото да преобразяват лика и да го подмладяват с десетилетия?

Този въпрос ме измъчваше. Сякаш ме изгаряше вътрешна жажда да науча повече за този двойствен човек. Подтикнат от внезапно внушение, веднага след като той напусна катедрата, без да ни удостои с поглед, изтичах в библиотеката и поисках съчиненията му. Навярно днес е бил просто уморен, някакво телесно неразположение е потискало вдъхновението му: но тук, в трайната писмена образност все пак трябваше да са заложили достъпът и ключът за явлението, което така невероятно ме занимаваше. Служителят донесе книгите: учудих се колко са малко. Нима за двайсет години застаряващият човек не бе публикувал нищо повече от тази малобройна поредица неподвързани книжлета, предговори, встъпления, една дискусия върху истинността на шекспировия „Перикъл“, едно сравнение между Хьолдерлин и Шели (и то по време, когато нито единият, нито другият са минавали за гении пред народите си), а всичко останало се свеждаше до незначителни филологически размишления? Наистина — във всички творения се оповестяваше някакъв двутомен сборник, подготвен за

издаване. Театър „Глобус“ — история, постановки, драматурзи, но макар първото му обявяване да ни връщаше две десетилетия назад, след моето повторно запитване библиотекарят ме увери, че никога не е отпечатван. С известна боязън и доста разколебан запрелиствах съчиненията, закопнял да си припомня ромона на неговия глас и бушуващия му ритъм. Ала съчиненията се отличаваха с отмерена, търпелива сериозност, никъде не потрепваше горещият такт на ритъма в ромолещото слово, който да връхлита като талаз подир талаз. Жалко! — въздъхна душата ми. Искаше ми се сам да си причиня болка — направо се тресях от ярост и разочарование, задето така бързо и лекомислено му бях дарил сърцето си.

Но след обяд в семинарната зала отново го познах. Този път той не заговори пръв. Двайсетина студенти бяха разделени на оратори и възразители според английския маниер за протичане на обучението, темата току-що бе поставена, — засягаше любимия му Шекспир, а именно: дали Троил и Кресида (героите от неговото любимо произведение) трябва да бъдат възприемани като пародийни фигури, а самата творба — като сатирична пиеса или като трагедия, прикрита чрез сарказъм. Скоро от чисто духовния разговор се разпали електрическо вълнение, раздухвано от опитната му ръка — вялите твърдения бяха помитани от аргументи, апострофи рязко подклаждаха температурата на дискусиата, стигна се дотам, че младите хора започнаха да се нападат едва ли не враждебно. И чак когато се разхвърчаха искри, той се намеси, поуталожи прекомерно яростните нападки, ловко насочи разискването към самата тема, като заедно с това неусетно ѝ придаде духовен тласък по посока на извънвремието — така той внезапно се озовава в центъра на диалектичката огнена игра и обзет от весела възбуда, се залови да разпалва и обуздава разгорещения сблъсък на мненията, да овладява разбунената вълна на младежкия ентузиазъм и сам се оставяше да бъде заливан от нея. Облегнат на масата, кръстосал ръце пред гърдите си, той поглеждаше ту към един, ту към друг студент, на някого се усмихваше, на друг даваше таен окуражителен знак да възрази, а зорът му възбудено блестеше както предишния ден: усещах как едва се овладява, за да не из земе с един замах думата от всички. Но се въздържаше насила — забелязах го по ръцете, които също като обръч все по-силно се впи ваха в гърдите, забелязах го по потрепващите крайчета на устните, които с

мъка потискаха напирещото слово. Ала в един миг това вече не беше по силите му; също като плувец той шумно се гмурна в обсъждането, разби с внушителен жест на устремената си ръка врявата, сякаш си послужи с диригентска палка: всички занемяха, а той обобщи изброените аргументи с присъщите си кръгови ръкомахания. И докато говореше, отново изгръ онзи лик от вчера, бръчките се стопиха зад игривия трепет на нервите, вратът и тялото се източиха в смела и властна стойка, той забрави унилата поза на слушател и се хвърли в словото като в стремителен бързей. Импровизацията го вдъхнови: тогава започнах да подозирам, че когато е сам и разсъждава трезво, когато се намира сред деловата обстановка на семинарната зала или е на самотното си писалище, му липсва онзи заряд, който тук, пред нашата наситена, онемяла почуда, взривяваше всички прегради в душата му; нашият ентузиазъм — о, колко силно го почувствувах! — му бе нужен заради неговия, нашето живо внимание — заради неговата разточителност, ние, младежите, му бяхме необходими, за да вселим младежки дух във възторга му. Както цимбалистът се въодушевява от все по-необуздания ритъм на усърдните си ръце, така и словото му ставаше все по-гладко, все по-огнено — все по-пъстроцветни искряха пламенните думи и колкото по-гробовно бе мълчанието ни (нашата бездиханност неволно се усещаше в залата), толкова по-нагоре, по-вълнуващо и по-величаво се възвисяваше описанието му. В онези мигове всички до един му принадлежахме, бяхме удавени, бяхме поразени от неговия порив.

И когато внезапно приключи с едно възвание от словото на Гьоте за Шекспир, възбудата ни пак така неудържимо бе сразена. А той също като вчера се облегна на масата — изтощен, пребледнял, — въпреки че лицето му потрепваше от бързата игра на пулсиращите нерви, а зорът с невероятна сила излъчваше нестихващия поток на сладострастното усещане, присъщо на жена, която току-що се е изтръгнала от могъща прегръдка. В този миг се боях да разговарям с него; ала погледът му случайно срещна моя. Положително почувствува възхитата и благодарността ми, защото се усмихна дружелюбно, леко се наклони към мен, положи ръка върху рамото ми и ми напомни да го навестя довечера, както сме се уговорили.

Точно в седем се озовах у него. С какъв трепет само аз, хлапакът, прекрачих за пръв път прага му! Няма нищо по-страстно от

обожанието на един младеж, нищо по-плахо, по-женствено от неспокойния му свян. Съпроводиха ме до работната му стая — едно полузатъмнено помещение, през чиито прозорци бях забелязал само цветните обложки на множество книги. Над писалището бе закачена „Атинската школа“ на Рафаел, — картина, спечелила неговите особени предпочитания (както ми обясни по-сетне), защото символизираше съвършеното единство на всички способности за обучение, с които се извайва духът. Виждах я за пръв път: неволно ми се стори, че своенравното лице на Сократ в известна степен наподобява неговото чело. Някъде отзад светлееше белият мраморен бюст на приятно умален парижки Ганимед, до него — свети Себастиан, дело на някакъв стар германски майстор: навярно трагичната хубост неслучайно беше разположена до хубостта, излъчваща наслада. Зачаках с разтуптяно сърце, онемял като заобикалящото ме изящество на безсловесните творения на изкуството; тези предмети символично ме запознаваха с нов вид духовна красота, за чието съществуване никога досега не бях подозирал и която все още не можех да проумея, независимо от готовността си да я възприема. Ала съзерцанието ми бе кратко, защото човекът, когото очаквах, влезе и се насочи към мен; отново ме докосна кадифеният взор, чиято сила нарастваше като загадъчен огън, който за моя собствена почуда разкрепостяваше и най-потайните кътчета на душата ми. Незабавно го заговорих, и то напълно свободно, като приятел, а когато ме попита за следването ми в Берлин, внезапно изтръгнах от себе си онзи разказ за посещението на баща ми; изтръпнах в същата секунда, ала потвърдих пред непознатия съкровената си клетва да се отдам на следването с извънмерна сериозност. Погледна ме развълнуван:

— Не е достатъчна сериозността, момчето ми — промълви сетне той, — преди всичко е нужна страст. Комуто липсва вдъхновение, в най-добрия случай става даскал — нещата трябва да бъдат разглеждани отвътре, винаги, винаги трябва да се започва от страстта.

Гласът струеше все по-топло, стаята се смрачаваше все повече. Дълго ми разказва за своята собствена младост, за това, че и той е започнал неразумно и едва по-късно е открил истинското си влечение: имал съм нужда само от кураж, а той щял да ме подкрепя според силите си; свободно да съм се обръщал към него във връзка с всякакви желания и въпроси. В живота ми никой досега не бе ми говорил

толкова съпричастно, с такова разбиране; тръпнех от признателност и се радвах на мрака, който скриваше овлажнелите ми очи.

Бих могъл да остана така часове наред, без да обръщам внимание на времето, но някой тихо похлопа. Вратата се отвори, влезе слабичка, невзрачна фигура. Той стана и я представи:

— Жена ми.

Стройната сянка незабележимо пристъпи към мен, сложи малката си ръка в моята, а сетне се обърна към него и му напомни:

— Вечерята е сложена.

— Да, да, зная — отвърна той бързо и (така поне ми се стори) с леко раздражение. В гласа му внезапно прозвуча известен хлад и когато електрическата лампа светна, той отново бе състареният човек от деловата учебна зала, който вяло се сбогува с мен.

Прекарах следващите две седмици в страстно, яростно четене и учене. Почти не излизах от стаята; за да не губя време, се хранех прав, образовах се без отдих, непрестанно, почти без да спя. Бях като някой принц от вълшебна източна приказка, който разбива една след друга вратите на заключените стаи и във всяка открива все повече и повече накити и скъпоценни камъни, все по-жадно претърсва множеството покои, обзет от нетърпение да се добере до края. По същия начин се хвърлях от една книга към друга, очарован от всички, незадоволен от никоя: моята необузданост беше преминала сега в света на духовното. Изпълни ме смътно предчувствие за неизбродната шир на духовния свят, изпълнен с такива съблазни, каквито бяха за мен градските приключения — ала в същото време ме обзе и момчешкият страх, че няма да съумея да го покоря; ето защо крадах от съня си, от развлеченията, от разговорите, от всичко, което би отвлякло вниманието, с единствената цел да се възползувам от времето, което за пръв път приемах за безценно. И все пак онова, което до такава степен подклаждаше усърдието ми, бе суетното желание да спечеля благоразположението на своя учител, да не разочаровам доверието му, да получа одобрителната му усмивка, да го накарам да ме усети — така, както го усещах аз. Не пропусках и най-незначителния повод; постоянно напругах своите несръчни, ала вече безкрайно окрилени сетива, за да му се понравя, да го изненадам: ако в лекцията си

споменеше някой поет, чието произведение ми беше непознато, още след обяда се втурвах да го търся, за да се изперча на следващия ден по време на обсъждането със своите знания. Случайно изразеното желание, което другите едва бяха забелязали, се превръщаше за мен в заповед: така например една безразлично подхвърлена забележка по повод вечното пушене на студентите ми беше достатъчна незабавно да захвърля запалената цигара и без отлагане, завинаги да потисна порицаната привичка. Неговото слово бе за мен проява на милост и заедно с това — закон, също като евангелското слово; моето изострено внимание не отслабваше нито за миг, жадно поглъщаше всяка негова равнодушна забележка. Алчно сграбчвах всяка негова дума, всеки жест, за да съхраня и страстно да проуча вкъщи своята плячка с всичките си сетива; нетърпеливото ми вдъхновение го приемаше единствено като предводител, а всичките ми другари — единствено като врагове, които трябва да бъдат надминати и превъзхождани: такава бе моята всекидневно повтаряща се клетва.

Дали усети колко много означава за мен, или бе обикнал моята необузdana същност? Във всеки случай моят учител скоро ме дари със своя особен, явен интерес. Съветваше ме какво да чета, почти неприлично изразяваше предпочитанията си към новака по време на общите разисквания, а вечер честичко ме канеше на задушежни разговори. Тогава почти винаги вземаше по някоя книга от стената и със звучния си глас, който от възбуда ставаше с една степен по-ясен и звънлив, ми четеше откъси от стихотворения и трагедии или ми разясняваше спорни проблеми; през тези две първи седмици на опиянение научих за най-важните признаци на изкуството повече, отколкото за последните деветнайсет години. Винаги бяхме сами през този твърде кратък за мен час. Около осем на вратата тихо се похлопваше: жена му го викаше за вечеря. Но никога вече не влезе в стаята — вероятно се покоряваше на нареждането да не прекъсва нашия разговор.

Така отлетяха четиринайсет дни — четиринайсет преизпълнени жарки дни в началото на лятото, когато едно утро изтървах преумореното стоманено перо на работоспособността си. Моят учител вече ме беше предупреждавал да не прекалявам с усърдието си, да

пропускам по някой и друг ден, да излизам сред природата — и ето че неговото предсказание се сбъдна: събудих се угнетен от потискащия сън, а щом направих опит да чета, всички букви зажужаха като оси. Робски предан и на най-незначителното изказване на моя учител, взех незабавно решение да се подчиня и да включа един свободен от сериозни занимания ден сред дните, посветени на образованието. Тръгнах веднага, за пръв път разгледах отчасти старинния град; само за да напругна тялото си, се изкачих по стотиците стъпала на църковната кула и от нейната платформа открих малко езеро сред зеленината, ширнала се наоколо. А пък аз, севернякът от крайбрежието, съм лудо влюбен в плувния спорт, ето защо тъкмо тук, на върха на кулата, потопена в сиянието на росните ливади — сякаш те самите бяха зелено езерно огледало, — внезапно се почувствувах обзет от неудържим копнеж, устремил се към мен върху крилете на родния вятър, отново да се слея с любимия си елемент. Едва открил след обяда онази къпалня, едва поплувал из водите ѝ, и вече усещах как тялото ми се изпълва с жизненост, как мускулите на ръцете ми след дълги седмици се стягат, как стават гъвкави и силни; слънцето и вятърът по голата ми кожа за половин час отново ме превърнаха в необузданото някогашно момче, което лудешки се боричка със своите другари и заради някое безразсъдство излага на опасност живота си; неистово се мятах и изтягах, не си спомнях за никакви книги, за никаква наука. Отново се отдадох с присъщата си пламенност на увлечението, което от дълго време ми бе липсвало, два часа се мятах из жадуваната водна шир, навярно трийсетина пъти скочих от трамплина, за да се разтоваря при падането от изблиците на сила, два пъти прекосих езерото с плуване, но все още не бях удовлетворил своя порив. Като пръхтях шумно и разтърсвах напругнатите си мускули, се озърнах наоколо за някое ново изпитание, обзет от нетърпението да сторя нещо силно, дръзко, предизвикателно.

В този миг трамплинът в дамския сектор изскърца, усетих как гредите потръпнаха от силата на мощния тласък. Видях как стройно женско тяло подскочи и се устреми с главата надолу, източено при преобръщането като стоманена полудъга на турски ятаган. Скокът за миг разреже водите в бълбукащ, разпенен до бяло водовъртеж, сетне стегнатата фигура отново се появи на повърхността и с мощни тласъци се насочи към езерния остров. „След нея! Ще я настигна!“ Спортна

страст напрегна мускулите ми, с един отскок се хвърлих във водата, напрегнах мишици и с яростно темпо се стрелнах подире ѝ. Ала очевидно забелязала гонитбата и също като мен готова да се състезава, преследваната жена умело се възползува от своята преднина и ловко сви покрай острова, за да поеме бързо назад. Мигновено прозрял намеренията ѝ, също се хвърлих надясно и заплувах с такава сила, че загребващата ми ръка попадеше във водната ѝ дия. Разделяше ни нищожно разстояние, когато преследваната се потопи с безстрашна хитрост, за да изплува след малко непосредствено до бариерата на дамския сектор, която я предпазваше от по-нататъшната гонитба. Победителката се заизкачва по стълбата, от нея се стичаше вода: спря за миг, притисна ръка към гърдите си, вероятно дишаше на пресекулки; ала сетне се извърна и като ме зърна възпрян от границата, тържествуващо се разсмя, при което откри блестящите си зъби. Не можах да видя добре лицето ѝ — пречеха ми и косите слънчеви лъчи, и нейната плувна шапка, — само смехът ѝ сияйно и насмешливо озари мен, победения.

Ядосвах се и същевременно се радвах: за пръв път след Берлин бях усетил одобрителния поглед на жена. Може би ме очакваше авантюра? С три загребвания доплувах до насрещната мъжка къпалня и бързешком навлякох дрехите си направо върху мокрото тяло, за да не я изпусна на изхода. Наложих се да чакам десет минути, сетне тя се зададе с лекокрили стъпки — неузнаваема поради своето по момчешки източено телосложение. Моята палава съперница очевидно имаше намерение да ме лиши от възможността да я заговоря, понеже забърза още повече, щом забеляза, че я очаквам. Движеше се със същата котешка пъргавина, с която бе плувала преди малко, всички стави напълно се покоряваха на момчешки стройното, може би прекалено стройно тяло: направо се задъхах, докато настигна крилатата девойка, без да направя впечатление с това. Най-сетне успях; на един завой ловко ѝ препречих пътя, според студентския маниер направих широка дъга с шапката си и преди да съм успял да срещна погледа ѝ, я попитах мога ли да я придружа. Тя ми хвърли кос присмехулен поглед и без да намалява лудешкото темпо, ми отвърна с леко предизвикателна ирония:

— Защо пък не... стига да не вървя твърде бързо за вас. Имам спешна работа.

Окуражен от тази непрестореност, станах по-настойчив, зададох ѝ куп любопитни, в повечето случаи глупави въпроси, на които тя отговори с готовност и такава смайваща непринуденост, че намеренията ми всъщност се объркаха, вместо да бъдат поощрени. Защото берлинският ми репертоар, с който си служех при задиряне, бе настроен по-скоро за съпротива и присмех, а не за извънредно откровеното събеседване, придружаващо бързокрилите ни стъпки: ето защо за втори път изпитах чувството, че твърде несръчно съм влязъл в схватка с хладнокръвен противник.

Ала писано било да стане още по-лошо. Защото, след като дискретната ми наглост нарасна, я попитах къде живее — тогава внезапно ме стрелнаха две кафяви, дръзки, искрящи очи, които вече изобщо не криеха напирания смях:

— В непосредствена близост до вас.

Вторачих се слисано в нея. Тя ми хвърли още един кос поглед, за да се убеди дали стрелата е попаднала в целта. И действително, беше се забила право в гърлото ми. Моят нахален берлински начин да разговарям внезапно се изчерпа, извънредно несигурно, дори раболепно промълвих, че в такъв случай моята компания положително ѝ е неприятна.

— Ами, нищо подобно — отново се усмихна тя, — остават ни още две улици, спокойно можем да ги извървим заедно.

В този миг кръвта ми кипна, едва-едва се придвижвах, ако се отбиех встрани, поведението ми щеше да бъде още по-оскърбително: и ето че стигнах до сградата, в която живеех. Тогава тя внезапно спря, подаде ми ръка и без да се замисли, рече:

— Благодаря за изпращането! И бездруго ще дойдете днес в шест часа при съпруга ми.

Сигурно съм се изчервил като рак от срам. Но преди да успее да ѝ се извиня, тя пъргаво бе изтичала нагоре по стълбището, а аз продължавах да стоя на същото място и с ужас да премислям простодушните си приказки, които като последен глупак се бях осмелил да изрека. Аз, глупакът самохвалко, я бях поканил на неделен излет, сякаш беше някоя шивачка, нелепо бях хвалил тялото ѝ, сетне бях пял сантименталната песен за самотния студент! Погнусата така ме задушаваше, че ми се искаше да повърна от срам. Ето сега, засмяна до уши, преливаща от гордост, ще отиде при мъжа си, за да му предаде

моите глупости — на него, чиято оценка бе за мен по-важна от всички други: ако му се сторех смешен, това щеше да е за мен по-мъчително от публично бичуване на голото ми тяло наред пазарния площад.

Часовете до вечерта бяха ужасни: хиляди пъти си представях как той ще ме посрещне с лека, иронична усмивка — о, нали знаех как владее изкуството на язвителното слово, как умее да подсолжава шегите си така, че свят да ти се завие от тях! Дори осъдените на смърт се изкачват на ешафода по-неугнетени от мен, когато се озовах на стълбището. Мъчително преглътнах буцата в гърлото си и влязох в неговата стая, но объркването ми се засили, когато ми се стори, че от съседното помещение долита шумоленето на женска рокля. Сигурно онази лудетина подслушваше, наслаждаваше се на затрудненото ми положение, желаше да се позабавлява с позора на хлевоустия младеж. Най-сетне влезе моят учител.

— Какво ви е? — попита загрижено той. — Толкова сте бледен днес.

Отклоних разговора, а вътре в себе си очаквах подигравателното подмятане. Ала екзекуцията, от която се страхувах, не се състоя. Той както винаги заговори за научните проблеми: колкото и боязливо да се вслушвах във всяка негова дума, нито една не съдържаше някакъв намек или ирония. И — отначало изненадан, а сетне ощастливен — разбрах: тя беше премълчала всичко.

Както обикновено, в осем се похлопа на вратата. Сбогувах се: сърцето ми замря отново. Когато напуснах стаята, жената мина край мен: поздравих я, а тя леко ми се усмихна с поглед. Кръвта ми сякаш зашумя: разгълкувах нейната прошка като обещание, че и занапред ще си мълчи.

От този час вниманието ми промени същността си; моето досегашно момчешко благоговейно преклонение пред обожествявания учител бе станало причина до такава степен да го възприемам като гений от друг свят, че напълно бях пренебрегнал неговия частен, земен живот. С онази крайност, която е присъща на всяко горещо увлечение, напълно бях отделил съществуването му от всекидневните проблеми на нашия методично уреден свят. Както някой влюбен за пръв път младок не се осмелява да разсъблече в мислите си обожествяването от

него момиче и да го възприеме по естествен начин — подобно на хилядите други същества във фустите, — така и аз не бях се осмелявал да надзърна в неговия личен живот: винаги го бях възприемал като нещо възвишено, като вестител на словото, пречистен от всичко материално и вулгарно, като обвивка на творческия дух. Сега, когато онова трагикомично приключение внезапно изпречи на пътя ми неговата съпруга, нямаше как да не се вгледам по-внимателно в семейния, във всекидневния му живот; всъщност някакво неспокойно и зорко любопитство против волята ми ме караше да прогледна. Ала се обърках още щом започнах да се вирам изпитателно в нещата, защото съществуването на този човек в личното му обкръжение беше чудато и забулено в почти тревожна загадъчност. Още първия път, когато скоро след онази среща ме поканиха на вечеря и той не беше сам, а с жена си, у мен се породихо странно подозрение за тяхното своеобразно и неразбираемо съжителство; това чувство ме объркваше все повече, колкото по-дълбоко прониквах в интимния кръг на дома. Не че думите или жестовете на двамата изразяваха напрежение или взаимна неприязън: напротив, липсата, пълното отсъствие на каквото и да било напрежение между тях беше нещото, което ги забулваше с такава странност и непроницаемост — това бе някакво тежко, задушливо безветрие на чувствата, което прави всяка атмосфера по-потискаща от бурята на разприте или от далечните светкавици на сподавения гняв. Външно нищо не издаваше някакво раздражение или напрегнатост; ала все по-силно и по-силно се усещаше вътрешното отчуждение. Защото въпросите и отговорите в оскъдните им разговори се докосваха сякаш само с крайчеца на припрените пръсти, разговорът никога не протичаше сърдечно и гладко, ръка за ръка — дори когато той се обърнеше към мен, словото му си оставаше неясно и притеснено. А понякога — преди да сме се заловили отново с работата си — разговорът се вледеняваше в огромен къс мълчание, което в крайна сметка никой от нас не се осмеляваше да наруши и чийто леден товар тегнеше на душата ми дълги часове.

Преди всичко ме плашеше неговото пълно усамотение. Този дружелюбен, извънредно експанзивен човек нямаше нито един приятел — учениците бяха единствените му събеседници, единствената му утеха. С колегите от университета не го свързваше нищо освен учтивата коректност, никога не се събираше с компании;

не напускаше дома си по друг повод, освен за да извърви двайсетината крачки до университета. Безмълвно таеше в себе си всичко, не се доверяваше нито на хората, нито на книгите. Тогава проумях вулканичността, фанатичните изблици на неговото слово, отправено към студентите: тогава желанието му за общуване се отприщваше след дългото, сподавено затишие, всички мисли, които безмълвно бе таил в себе си, изригнаха с онази необузданост — ездачите я забелязват у конете си, когато твърде дълго ги държат в конюшната, — която разкъсва оковите на мълчанието и влиза в двубой със словото.

У дома разговаряше много рядко, а най-малко — с жена си. Дори аз, неопитният юноша, установих с боязлива, едва ли не притеснена почуда, че между двамата витае сянка, която полъхва като вятър и присъствува винаги, материята ѝ не е осезаема, но напълно ги разделя един от друг — за пръв път у мен се породих предчувствието за немалкото тайни, които бракът изважда наяве. Жена му никога не се осмеляваше да влезе в неговия кабинет без изрична покана, сякаш на прага бе нарисован магически знак, а това издаваше пълната ѝ отстраненост от неговия духовен свят. Моят учител никога не допусна обсъждане на плановете и делата си в нейно присъствие — чувствах се почти неловко от самия начин, по който прекъсваше мисълта си наред пламенния полет на изречението, щом забележеше нейната поява. Някакво едва ли не оскърбително и явно пренебрежително отношение по никакъв начин не можеше да се скрие под маската на любезността; той рязко и открито отхвърляше нейното съпричастие — ала тя сякаш не забелязваше оскърбителното отношение или вече бе свикнала с него. Тичаше нагоре-надолу по стълбите с грейнало момчешко личице, лека и пъргава, кръшна и стройна, постоянно бе страшно заета и все пак намираще време да ходи на театър, да не изпуска нито една спортна проява — затова пък книгите, домашното огнище, всичко, което бе непроницаемо, спокойно, разсъдливо, бе напълно чуждо на приблизително трийсет и пет годишната жена. Чувствах се добре само когато раздвижваше крайниците си в танци, плуване, бягане, изобщо в дейностите, които се отличаваха с несдържаност; като си тананикаше непрекъснато, бързо избухваше в смях и постоянно бе готова да поведе остроумен разговор; с мен никога не разговаряше сериозно, постоянно ме закачаше, сякаш бях недорасъл, в най-добрия случай ме възприемаше като партньор за

лудешка надпревара. Нейният жив и богат на хрумвания нрав се намираше в такъв потресаващ контраст с мрачния, затворен начин на живот на моя учител, който се вдъхновяваше само от духовните ценности, че с нарастваща почуда се питах какво е могло да свърже тези коренно различни същества. Естествено, лично мен този странен контраст само ме облагодетелствуваше: когато след изтощителните си занимания заговорех с нея, сякаш от челото ми падаше обръч; нажежените от екстаза неща отново възвръщаха истинския си цвят и заемаха своите предишни земни места, веселото приятелство, присъщо на живота, игриво предявяваше своите права — смехът, който направо забравях в напрегнатото си общуване с него, благотворно ме разтоварваше от чудовищното напрегане на духа. Между мен и нея се завърза младежка дружба; понеже или бърбехме безгрижно за незначителни събития, или ходехме на театър, общуването ни бе освободено от каквото и да било напрежение. Само едно нещо бе в състояние да развали пълното безгрижие на нашите разговори и да ме обърка: споменаването на неговото име. В отговор на моето любопитство тя винаги млъкваше възмутена, а проявих ли своя ентузиазъм, ме отблъскваше със странна, загадъчна усмивка. Ала не изричаше нито дума: по свой начин, но пак така брутално изхвърляше от живота си този човек, който правеше същото с нея. И все пак вече петнайсет години те живееха под един и същ потаен покрив.

Ала колкото по-непроницаема бе тяхната тайна, толкова по-съблазнително въздействуваше тя върху страстното ми нетърпение. Усещах някаква сянка, някакво було, което се намираше в странна близост до мен и се раздвижваше при всеки повей на словото; много пъти ми се струваше, че улавям неговия крайчец, но заплетените нишки още в следващия миг се изплъзваха от ръцете ми, за да ме омотаят отново. И все пак словото всякога бе недоловимо, а формата — неуловима. Ала изтощителната игра с мъгляви предположения въздействува на младия човек по възможно най-обезпокоителен и изнервящ начин; фантазията, която инак витае безметежно, внезапно забелязва ловната си цел и незабавно се развихря поради новооткритата тръпнеща наслада на гонитбата. Аз, апатичният до това миг младеж, развих у себе си коренно обновени сетива: нова, тънкостенна мембрана за подслушване, която вероломно улавяше всички видове интонация, наблюдателен, възторжен поглед, пълен с

недоверие и зоркост, съсредоточено любопитство, проникващо и в мрака — нервите ми се опъваха до болка, бяха постоянно възбудени от вмешателството на едно предчувствие, но никога не се отпуснаха в ясно усещане.

Ала няма защо да укорявам своето задъхано, устремено напред любопитство: то наистина беше невинно. Онова, което до такава степен изостри всичките ми сетива, не черпеше своята възбуда от похотливата жажда за зрелища, която коварно се стреми да открие някаква низост в човешката същност на по-умния; напротив, те бяха обагрени от таен страх, от безпомощните колебания на съжалението, което със смътна тревога предугаждаше някакво терзание у този мълчаливец. Защото колкото повече навлизах в живота му, толкова по-осезаемо ме потискаше сянката над лика на моя любим учител, която вече бе придобила осезаема пластичност, както и благородната меланхолия — благородна, защото бе овладяна и никога не се опозори да стигне до нивото на рязка навъсеност или лекомислен гняв; ако в първия миг аз, непознатият, се бях почувствувал привлечен от вулканичното сияние на словото му, сега, когато бях станал негов довереник, още по-силно се разтърсвах от мълчаливостта, от мъката, която помрачаваше челото му. Нищо не е в състояние да покърти младежките чувства по-силно от възвишената мъжествена печал: Микеланджело, мислителят, който се взира в собствената си гибел, горчиво свитите устни на Бетховен — тези трагични маски на световното терзание вълнуват неоформените души по-силно от сребристите музика на Моцарт и звучното озарение на Леонардовите образи. Просветената младеж няма нужда от красотата сама за себе си: нейната неудържима жизненост я тласка към трагичното, тя с удоволствие позволява на униинето да отпива сладко-сладко от все още неопитната ѝ кръв. Оттук произтича извечната готовност на всеки младеж да се сблъска с опасността и братски да протегне ръка на всяко душевно терзание.

За пръв път възприемах лика на един истински страдалец. Като син на дребни хора, израсъл под закрилата на еснафския уют, познавах грижата само под смешните маски на всекидневието, преоблечена като досада, или в жълтите одежди на завистта; виждах я бях да си подрънква дребни монети. Ала объркването на това лице имаше — усетих го веднага — по-свят произход. Тук мракът струеше от други

мрачини, отвътре жестокият щихел бе издълбал бръчки и пукнатини върху предивременно повехналите страни. Понякога, когато влизах в стаята му (винаги плах като дете, което наближава къща, обитавана от духове) без да ме чуе в унеса си, когато засрамен и потресен внезапно заставах пред вгълбения човек, имах усещането, че пред мен е седнал не друг, а Вагнер, неговата телесна маска, облечена в одеждите на Фауст, докато духът му витае над загадъчни бездни сред зловещи валпургиеви нощи. В такива мигове сетивата му бяха напълно притъпени, не долавяше нито приближаващите стъпки, нито плахия поздрав. А когато се стреснеше и внезапно се осъзнаеше, правеше опит с порой обяснения да скрие своето смущение: разхождаше се нагоре-надолу и като задаваше въпроси, се мъчеше да отклони от себе си изпитателния поглед. Но мракът дълго продължаваше да тегне над челото му; чак подхващането на истински разговор разпръсваше облаците в душата му.

Понякога положително е усещал колко ме тревожи видът му, било по очите ми, било по неспокойните ми ръце; може би е подозирал, че на устните ми незримо потрепва молбата да ми се довери; или е усещал в колебливото ми поведение моя съкровен копнеж да поема върху себе си, в себе си неговите терзания. Сигурно го е усещал, защото неочаквано прекъсваше оживения разговор и ме поглеждаше затрогнат, потапяше ме в своя странно топъл поглед, притъмнял от собствената си неизчерпаемост. Тогава често улавяше ръката ми, задържаше я трепетно и ме караше все да очаквам: сега, ей сега, ей сега ще ме заговори. Но вместо това почти винаги правеше рязък жест, а понякога изричаше студени, преднамерено трезви или подигравателни слова. Той, който бе олицетворение на ентусиазма, той, който възпита и пробуди този ентусиазъм в мен, внезапно го заличаваше от душата ми като грешка в зле написано домашно и колкото повече разтварях сърцето си, закопнял за неговото доверие, толкова по-яростно ме шибаше с ледените си слова: „Не го разбирате“; или „Оставете тези преувеличения“ — думи, които ме оскърбяваха и довеждаха до отчаяние. Какви страдания само ми причини този ярък като светкавица човек, който залиташе от една в друга крайност: разпалваше ме несъзнателно, за да ме засипе внезапно с мраз; със своята необузданост предизвикваше моята, за да размаха внезапно бича на присмехулните си забележки! Нещо повече, изпитвах

ужасното чувство, че колкото по-силно копнея да се сближа с него, толкова по-сурово, по-боязливо ме отблъсква от себе си. Нищо не биваше, нищо нямаше право да се докосне до неговата тайна.

Защото все по-ясно осъзнавах, че някаква тайна, някаква неизвестна и зловеща тайна обитава глъбините на душата му, които ме привличаха като магия. Долавях нещо потайно в странно бягащия му поглед, който пламенно ме пронизваше и плахо ме отбягваше, щом изразях своята благодарност; усещах го по горчиво свитите устни на жена му, по странната студена сдържаност на хората в града, които поглеждаха едва ли не с възмущение, когато чуеха някой да го хвали — по стотиците чудатости и внезапни смущения. А колко мъчително беше да смятам, че съм се озовал в най-съкровената сфера на живота му и въпреки това да обикалям там като в някой лабиринт, да не намирам пътя към неговия извор, към неговото сърце!

Но най-необясними и възбуждащи бяха за мен приумиците му. Когато един ден отидох на лекции, на вратата заварих бележка: лекциите се преустановявали за два дни. Студентите не изглеждаха учудени, аз обаче — нали предишния ден бях ходил при него! — хукнах към къщи, подгонен от опасението, че сигурно се е разболял. Жена му сухо се усмихна, задето нахълтах толкова разтревожено.

— Това се случва често — рече тя с изненадваща студенина, — още не сте свикнали.

И действително разбрах от колегите, че често му се случвало да изчезне внезапно, понякога да се извини само с телеграма; веднъж един студент го срещнал в четири часа призори на някаква улица в Берлин, а друг — в кръчмата на друг град. Внезапно изхвърквал като тапа от шише, връщал се и никой не узнавал къде е ходил.

Това внезапно изчезване болезнено ме подразни: цели два дни не можах да си намеря място, бях разсеян, неспокоен, изнервен. Следването ми се стори безсмислено без обичайното му присъствие, разкъсваха ме объркани, ревниви предположения, в мен се надигна дори нещо като омраза и гняв към неговата затвореност, задето ме бе изолирал от действителния си живот като просяк, оставен навън, на студа — мен, човека, който пламенно желаете да бъде допуснат близо до него. Напрасно се увещавах, че аз — момчето, ученикът — нямам право да му искам сметка и обяснения, защото в добрината си ме дарява със стократно по-голямо доверие, отколкото го задължава

постът му на университетски преподавател. Ала разумът е безсилен пред пламенната страст: аз, младият глупак, по десет пъти на ден ходех да питам дали вече не се е върнал, докато усетих горчивина в отрицателните отговори на жена му, които ставаха все по-резки. Будувах половината нощ и се ослушвах дали стъпките му не приближават, сутрин обикалях крадешком около вратата, защото не смеех да задавам повече въпроси. И когато най-сетне на третия ден неочаквано влезе в стаята ми, дъхът ми секна: уплахата ми трябва да е била неимоверна, забелязах го ако не по друго, поне по отблясъка на смутеното му недоумение, с което бързо ми зададе няколко безразлични въпроса, без да дочаква моите отговори. Погледът му избягваше моя. За пръв път разговорът ни тъпчеше на едно място, думите се препъваха една в друга и понеже и двамата нарочно заобикаляхме всеки намек за неговото отсъствие, тъкмо тази недоизказаност прекъсваше пътя към какъвто и да било разговор. Когато си отиде, парещото любопитство лумна в мен като огън: огънят постепенно подкопа и съня ми, и будните ми часове.

Борбата за проникновено тълкуване на събитията продължи цели седмици: упорито проправях пътя си към огнената сърцевина, която смятах, че се таи с вулканична мощ под канарата на мълчанието. Най-сетне в един щастлив час успях за пръв път да проникна в неговия вътрешен мир. Веднъж отново се бях застоял в стаята му чак до здрач, когато той отключи едно чекмедже и извади оттам няколко сонета на Шекспир, първо сам ми прочете кратките творби — бяха отлети сякаш от бронз, след което като истински вълшебник осветли привидно непроницаемите, зашифровани съчинения. Но ето че щастието ми внезапно бе помрачено от съжаление, задето даровете на този щедър човек ще изчезнат заедно с мимолетния поток на словото. Тогава — как ли изобщо се реших на това? — ненадейно се одързостих да го попитам защо не е завършил своето голямо произведение „Историята на театър «Глобус»“, ала едва изрекъл колебливите слова, установих с уплаха, че против волята си грубо съм докоснал някаква скрита и навярно болезнена рана. Той стана, обърна ми гръб и дълго мълча. Стаята сякаш внезапно се изпълни с мрак и мълчание. Най-сетне пристъпи към мен, погледна ме сериозно, а устните му трепнаха няколко пъти, преди да се разтворят леко; сетне болезнено изтръгнаха своето признание:

— Не ми е по силите да създавам велики творби. Всичко свърши: само млад човек може да предвижда всичко с такава дързост. Сега вече нямам търпение. Станах — защо да крия? — човек на мимолетните мигове, не съм в състояние да издържа. По-рано имах повече сили, сега не е така. Само умея да приказвам: понякога литвам, нещо ме изтръгва от самия мен. Ала да работя седнал, смълчан, винаги сам, винаги сам, вече не ми е възможно.

Примирението му ме потресе. И воден от дълбока убеденост, настоях да задържи най-сетне онова, което всекидневно разпилява с лека ръка — не само да се раздава, а да съхрани делото си, да му придаде форма.

— Не мога да пиша — морно повтори той, — не съм достатъчно съсредоточен.

— Тогава ми диктувайте! — И въодушевен от тази мисъл, повторих почти умолително: — Диктувайте на мен. Поне опитайте. Може би само в началото — сетне на вас самия не би ви се искало да спрете. Опитайте да ми диктувате, моля ви, заради мен!

Погледна ме отначало смаяно, после — по-съсредоточено. Тази мисъл сякаш му направи известно впечатление.

— Заради вас ли? — повтори той. — Действително ли смятате, че ако аз, старецът, предприема нещо, то би могло да зарадва някого?

Усетих как в този миг отстъпва колебливо, усетих го по неговия поглед, който доскоро се потапяше в мрака на душата му, а сега, разкрепостен от топлата надежда, бавно заструи навън, прояснен от същата тази надежда.

— Наистина ли мислите така? — повтори той; вече усещах как във волята му се влива вътрешна готовност, а сетне дойде поривът: — Да опитаме тогава! Младостта винаги е права. Умен е онзи, който отстъпва пред нея.

Моята несдържано бликнала радост, моят триумф сякаш го оживиха: бързо закръстосва стаята надлъж и шир, изпълнен с почти младежки плам. Уговорихме се всяка вечер в девет часа, веднага след вечерята, да предприемаме засега едночасови опити. И още на следващата вечер подхванахме диктовките.

Как да опиша тези часове! Очаквах ги през целия ден. Още след обяд някаква задушлива, изтощителна нервност наелектризираше трескавите ми сетива, едва изчаквах да минат часовете до

настъпването на вечерта. Веднага след вечерята се оттегляхме в кабинета му, аз сядах на бюрото с гръб към него, а той кръстосваше помещението с неспокойни стъпки, докато ритъмът сякаш набираше сили в него, за да изтръгне встъплението на възвишеното слово. Защото този необикновен човек създаваше всичко от музикалността на чувствата: всякога се нуждаеше от подтик, за да приведе в движение своите идеи. В повечето случаи това бе някаква картина, някаква дръзка метафора, някакъв пластичен епизод, който той разширяваше до драматична сцена, внезапно възпламенен от бързото движение. Напористият блясък на тези импровизации често бе прорязван от светкавиците на върховна творческа неподправеност: помня отделни редове, които приличаха на строфи от ямбическо стихотворение, както и други, които се изливаха като водопад от величествено съгъстени събития, подобно на Омировия корабен дневник или първично необузданите химни на Уолт Уитман. За пръв път на мен, младежа, който тепърва щеше да се развива, се предлагаше възможност да надникна в тайнството на създанието: видях как мисълта, която все още не бе нищо повече от безцветна лава, руква като стопилка за леене на камбана от котела на импулсивната възбуда, сетне бавно застива в постоянната си форма, докато най-сетне тази форма вихрено се заобля и разкрива, за да изтръгне от себе си ясното слово; видях как езичето изтръгва от камбаната звуци, как дарява на вдъхновения творец човешкото слово. И както всеки отделен ред се раждаше от ритъма, а изложението — от сценично изваяните образи, така и цялостното поразително творение се извисяваше свършено нефилологически от някакъв химн, от химна на морето като земно зрима, земно осезаема форма на безкрая, което прелива от едни в други далнини, с взор към висините крие своите глъбини, а в същото време с безсмислена смисленост си играе със земните съдбини, с олюляващите се ладии на хората. Тъкмо от тази картина на морето подобно на величествено сравнение се роди образът на трагичното като елементарна стихия, която с шеметна разрушителна мощ направлява нашата кръв. Сетне вълната на изобразяването се плисна към една страна: появи се Англия, островът, вечно заливан от неспокойната стихия, която заплашително обгръща всяка земна ивица, всички ширини и зони на земното кълбо. Там, в Англия, той оформя държавата: чак до прозирната ципа на окото — синьото, сивото око — прониква

студеният му и ясен взор; всеки човек е едновременно море и остров, каквато е и неговата страна, а бурите и опасностите са причина в този род, проверил своите сили във вековните, непрестанни викингски походи, осезаемо да присъствуват могъщи, бурни страсти. Ето че над земята, в която се разбиват морските вълни, полъхва ветреецът на мира: ала те, свикнали с бурята, продължават да се стремят към морето; стремят се към суровата лавина на събитията, свързани с всекидневна опасност — и още веднъж създават развихреното напрежение в своите кървави драми. Дървеното скеле се издига най-вече за лов и сражения. Лее се меча кръв, боевете между петли животински изострят сладострастието, породено от ужаса; ала нарасналите очаквания скоро пожелават по-искрена трогателност на напрежението, породено от човешко-героичните стълкновения. Тогава от благочестивите зрелища, от църковните загадки се ражда по-различната, велика и вълнуваща игра на хората, връщането към приключенията и морските преходи — ала този път по морето, заключено в човешките сърца; нова необят, друг океан с високи приливи на страстта и бурни изригвания на духа, която те предизвиква да я пребродиш, да се мяташ без дъх сред вълните ѝ — такъв е копнежът на древния, но все още силен англосаксонски род: възниква драмата на английската народност, драмата на елизабетинците.

Образното слово ехтеше пълнозвучно — той фанатично се бе впуснал в изобразяването на това варварско, първобитно начало. Гласът му, който отначало се носеше като шепот, напрегна своите звучни мускули и струни, заприлича на самолет с метален блясък, който се е устремил все по-волно и по-нависоко: стаята бе твърде тясна за него, стените го потискаха, имаше нужда от свободно пространство. Усетих над мен да преминава буреносен повей, разпенената морска паст могъщо изкрещя гръмовна заплаха: приведен над писалището, имах чувството, че отново съм се озовал при дюните на моята родина и кънтящият прибой на хиляди вълни ведно с влажния вятър ще ме потопят в диханието си. Тогава целият ужас, който болезнено витае около раждането на човека или на словото, за пръв път се пробуди в моята изтръпнала от почуда, но вече ощастлива душа.

Когато учителят ми приключеше диктовката, в която могъщото вдъхновение по най-прекрасен начин отнемаше думата от научната преднамереност и мисълта се превръщаше в поезия, аз се изправях със

залитане. Тежко и силно ме пронизваше огнедиха умора, отпадналост, коренно различна от неговата, която всъщност беше изтощение или по-скоро — освобождение, докато аз, заливан от прииждащите вълни, все още тръпнех от тяхното великолепие. Ала и двамата чувствавахме нужда от заключителен разговор, за да успеем да се отдадем на сън или почивка, тъй че обикновено повтарях стенограмата; странно наистина, но щом знаците се превърнеха в думи, с моя глас заговаряше и си поемаше дъх друг глас, сякаш някакво създание бе подменило моето слово. Тогава разбрах: при повторението скандирах и подражавах на неговата интонация с такава преданост, с такава точност, сякаш чрез мен говореше той, а не аз — до такава степен се бях превърнал в отзвук на неговата същност, в разпространител на неговото слово. Оттогава са изтекли четирийсет години: и все пак до ден-днешен, когато по средата на някоя моя лекция словото ми се откъсне от мен и литне из простора, с внезапен смут осъзнавам, че чрез говорещата ми уста приказвам не аз, а някой друг. Тогава познавам гласа на един скъп покойник, единствения покойник, чието дишане струи от устните ми: винаги, когато ме окрили ентузиазъм, аз съм той. И зная: изваяха ме онези часове.

Работата растеше, растеше около мен като гора и изцяло засенчваше погледа ми към външния свят; живеех само вътре, заобиколен от мрака на къщата, от шумоленето на все по-гъстите дебри на разгръщащата се творба, от завладяващото, стоплящо присъствие на този човек.

Като изключим няколкото учебни часа в университета, целият ми ден му принадлежеше. Хранех се у тях, денем и нощем писъмцата летяха нагоре и надолу от тяхното жилище към моето: имах ключ от вратата им, а той — от моята, така че можеше да ме навестява всеки миг, без да търси услугите на полуглухата възрастна хазяйка. Но колкото повече се свързвах с това ново обкръжение, толкова повече се откъсвах от външния свят: заедно с топлината на тяхната сфера трябваше да споделям и ледената самота на затвореното им съществуване. Колегите ми единомудно проявяваха към мен студенина и неприязън; не зная дали тайно ме бяха осъдили, или ставаше дума за ревност, предизвикана от явната благосклонност към мен, във всеки

случай ме отстраниха от своя кръг, а по време на разискванията в семинарната зала явно се бяха разбрали да не ме заговарят или поздравяват. Дори професорите не криеха враждебното си неблагоприятно положение; веднъж, когато помолих доцента по романска филология да ми разясни един дребен въпрос, той ме сръза иронично:

— Вие като интимен приятел на професора... би трябвало да сте осведомен.

Напразно се опитвах да си обясня това така незаслужено пренебрежение — словата и погледите не искаха да дадат каквото и да било разяснение. Откакто заживях с двамата самотници, самият аз станах истински самотник.

Не бих отдал особено значение на това отвъръщане от обществото — нали и бездруго цялото ми внимание бе посветено на духовните ценности; ала нервите ми постепенно започнаха да не издържат на постоянното напрежение. Човек не може да живее безнаказано седмици наред в непрестанно душевно изстъпление, освен това като че ли твърде внезапно бях внесъл коренна промяна в живота си, твърде рязко бях преминал от едната в другата крайност — ето защо бях застрашил неведомото за нас равновесие в природата. Докато безгрижното скитане из Берлин сладко бе отпусвало мускулите ми, а авантюрите с жени игриво бяха разсейвали всякакви безпокойства, тук задушливата, потискаща обстановка с такова постоянство угнетяваше раздражените ми сетива, че те само потрепваха и забиваха електрическите си остриета в мен; отвикнах от дълбокия и здрав сън, макар че — или по-скоро защото — до зазоряване преписвах диктовката от вечерта за свое собствено удоволствие (разтърсван от суетно, трескаво нетърпение да предам листовете час по-скоро на любимия си учител). Сетне ме поглъщаше университетът, припряното учене, необходимостта от повишена готовност, а не по-малко ме възбуждаше и начинът, по който разговарях с моя учител, защото всеки нерв в мен се изопваше спартански, понеже не бих си позволил да се явя неподготвен пред него. Оскърбеното тяло не се колеба дълго и си отмъсти за тази преумора. Многократно изпадах в несвяст; това бяха предупредителни сигнали на застрашената природа, която безумно пресилвах — хипнотичните слабости зачестиха, всяка изява на чувството се отличаваше с несдържаност, а изострените нерви

закривяваха порасналите си остриета навътре, разкъсваха съня ми и събуждаха потисканите досега налудничави мисли.

Жената на моя учител първа забеляза застрашеното ми състояние. Нерядко бях улавял обезпокоения ѝ поглед да спира върху мен, нарочно все по-често тя изпъстряше разговорите ни с предупредителни намеци: да речем, да се откажа от желанието си да покоря света за един семестър. В крайна сметка се изрази ясно.

— Хайде стига — нахвърли се тя една неделя върху ми, когато зубрех граматика, а навън грееше прекрасно слънце, след което ми дръпна книгата, — как е възможно, та вие сте млад, жизнен човек, а до такава степен робувате на честолюбието! Не подражавайте постоянно на моя съпруг; той е стар, а вие сте млад, трябва да живеете другояче!

Когато споменеше за него, в гласа ѝ винаги потрепваше предизвикателна нотка, от която аз — нали му бях предан! — постоянно се възмущавах. Чувствувах нейната преднамереност, дори ревността ѝ, с която напразно се опитваше да ме държи колкото може по-далеч от него и с иронични възражения да прекрати моето пресилване; ако вечер се заседяхме твърде за дълго над диктовката, тя енергично похлопваше на вратата и — равнодушна към гневните му протести — настояваше да преустановим работата си.

— Той ще ви съсипе нервите, напълно ще ви унищожи — каза ми тя с огорчение, когато веднъж ме видя на края на силите ми. — Какво направи с вас само за няколко седмици! Не мога повече да ви гледам как се самоунищожавате. А всъщност...

Спря, без да довърши изречението си. Ала устните ѝ пребледняха и потръпнаха в сподавена ярост.

И действително — не ми беше лесно с моя учител. Колкото по-пламенно му служех, толкова по-безразлично посрещаше моята предана почит. Много рядко ми благодареше; ако сутрин му занесях работата, върху която се бях трудил до късна нощ, троснато ми възразяваше:

— Не беше чак толкова спешно, и утре е ден.

Ако честолюбивото ми усърдие предложеше нежеланите си услуги, устните му внезапно се свиваха наред разговор и ме отблъскваха с иронична забележка. Естествено, след като видеше колко смирено и стъписано се отдръпвах, топлият му, всеобгръщаш поглед утешително заструяваше към отчаянието ми — ала колко рядко

се случваше това, колко рядко! Тези горещи и студени приливи на неговия характер, тази разтърсваща близост, която се сменяше с гневно отблъскване, напълно объркаха необузданите ми чувства, които копнееха — не, никога не съумях да изразя ясно за какво всъщност копнеех, какво желяех, за какво настоявах, към какво се стремях, на какъв точно съпричастен знак от негова страна разчиташе моята ентузиазизирана преданост. Защото, ако страстта на обожанието — макар и в най-чист вид — е насочена към жена, тя все пак подсъзнателно се стреми към физическо осъществяване, природата образно е изваяла това най-висше сливане чрез обладаването на тялото; ала как духовната близост между мъже би могла да постигне пълно осъществяване, след като е неосъществима? Тази страст кръжи тревожно около обожаваното създание, постоянно изригва в нов екстаз, но никога не стига до сетното успокояващо отдаване. Тя постоянно се излива и никога не съумява да се излее до дъно, остава вечно незадоволена като самия дух. Ето защо близостта му никога не беше достатъчно близка за мен, присъствието му никога не го разкри докрай, никога не го осъществи напълно в дългите разговори; дори когато доверчиво отхвърляше от себе си всяко отчуждение, все пак знаех, че следващият миг е в състояние с рязък жест да пресече съкровената, обвързваща близост. Този капризен човек постоянно всяваше смут в чувствата ми и няма да преувелича, ако кажа, че често едва съм овладявал нервите си да не извърша някоя глупост — само защото той с лекомислен жест безразлично подхвърляше някоя книга, към която бях насочил вниманието му, или когато вечер се впускахме в задълбочен разговор и аз заживеех потопен в мислите му, съвсем неочаквано — след като току-що нежно бе полагал ръка на рамото ми — се изправяше и отсечеше:

— А сега си вървете! Късно е. Лека нощ.

Тези незначителни постъпки бяха достатъчни, за да ми отровят цели часове и дни. Навярно моите превъзбудени чувства, постоянно изопвани до скъсване, съзираха обидата дори там, където тя изобщо не е била замисляна — ала колко могат да помогнат по-сетнешните самоуспокоения, сравнени с разнебитената душа? Всекидневно се повтаряше едно и също: пламенно страдах от близостта му и зъзнях от студ, когато бе далеч, постоянно се разочаровах от неговата

сдържаност, не можех да се успокоя от нищо, объркваше ме всяко случайно съвпадение.

И кой знае защо, винаги когато се чувствавах оскърбен от него, търсех жена му. Навярно подсъзнателно се стремях да намеря човек, който като мен да страда от неговото безмълвно отчуждение, а може би просто изпитвах необходимост да разговарям с някого и ако не помощ, да намеря поне разбиране... Във всеки случай търсех я като таен съзаклятник. Обикновено разсейваше моята чувствителност с шеги или хладно заявяваше, че би трябвало вече да съм свикнал с тези болезнени чудатости. Ала понякога се вглеждаше в мен със странна сериозност; погледът ѝ излъчваше едва ли не почуда, когато внезапното ми отчаяние избулваше пред нея цял поток от несдържани упреци, изговорени сълзи, недоизречени слова. Ала тя не казваше нито дума; само около устните ѝ играеха спотаени светкавици — усещах, че напрега всичките си сили, за да не избухне в необмислена ярост. Несъмнено и тя имаше какво да сподели с мен, и тя криеше в себе си тайна, може би същата като неговата; но докато той рязко ме отблъскваше от себе си, когато думите ми станеха твърде съкровени, тя пък пресичаше в повечето случаи всякакво по-нататъшно разискване чрез някоя шега или импровизирана шутовщина от рода на Ойленшпигеловите.

Един-единствен път насмалко щях да изтръгна нейното признание. Сутринта, след като предадох диктовката, не можах да се въздържа и въодушевено да споделя със своя учител колко ме е поразило тъкмо това изложение (ставаше дума за образа на Марлоу). И окрилен от своя патос, добавих с възхита, че никой след него не ще напише такъв майсторски портрет. Тогава той прехапа устни, рязко се извърна, захвърли листа и презрително изръмжа:

— Не говорете глупости! Какво разбирате изобщо от майсторство!

Грубите слова (набързо поставена маска, която навярно скриваше нетърпеливия му свян) разбиха целия ми ден. А следобеда, когато останал за един час насаме с жена му, избухнах внезапно и истерично я хванах за ръцете.

— Кажете ми, защо ме мрази толкова? Защо ме презира така? Какво му сторих, защо всяка моя дума го дразни неимоверно? Какво да

направя, помогнете ми! Защо не може да ме понася — отговорете ми, моля ви, моля ви!

Тогава проницателните ѝ очи се втренчиха в мен, предизвикани от изстъплението ми.

— Не може да ви понася ли? — И на устните ѝ звънна смях, смях, който се процеди с такова злостно, пронизващо ехидство, че неволно се отдръпнах. — Не може да ви понася ли? — повтори тя и гневно се взря в смутените ми очи. Ала сетне се сведе по-близо към мен — погледът ѝ постепенно придобиваше все по-голяма мекота, стана почти съчувствен — и внезапно ме погали (за пръв път) по косата. — Наистина сте дете, глупаво дете, което нищичко не забелязва, нищичко не вижда и нищичко не знае. Но така е по-добре — инак щяхте да сте още по-неспокоен.

И внезапно се извърна. Напрасно търсех утеха: сякаш ме бяха завързали в черния чувал на всесилните кошмари и се борех за някакво обяснение, мъчех се да се събудя от тайнствения смут на противоречивите си чувства.

Така се изгърколиха четири месеца на неподозирани изстъпления и превъплъщения. Семестърът беше към края си, гледах със страх към близката ваканция, защото се бях прехласнал от своя пречистващ екстаз и се плаших от трезвата, бездушна домашна обстановка в своя роден край като от заточение и ограбване. Вече кроях тайни планове — щях да излъжа родителите си, че тук ме задържа важна работа, — вече ловко забулвах бягството си в лъжи, за да продължа изтощителното си присъствие тук. Ала моите дни и часове отдавна бяха преброени от някаква друга сила. И този час незримо бе надвиснал над мен — така, както обедният камбанен звън за миг се спотаява в метала, преди да отправи своята внезапна и сериозна подкана за труд или сбогуване към хората, отдали се на леност.

Колко красиво, колко измамно красиво започна онази съдбовна вечер! Вечерях с двамата; прозорците бяха отворени и през смрачените им рамки постепенно и бавно нахлу притъмнялото небе с белите облаци: осезаема нежност и яснота струеше от величественния полет на техните отражения и това се усещаше в съкровенията недра на душата.

Жената и аз бяхме бърбили по-безгрижно, по-миролюбиво, по-делово от всякога. Моят учител мълчаливо присъствуваше на нашия разговор; ала мълчанието му кротко бе разперило криле над него. Крадешком го погледнах отстрани: поведението му днес беше учудващо лъчезарно — неспокойно, но без отсянка на нервност, също като онези облаци, онези летни облаци. Понякога вдигаше чашата си с вино и я задържаше срещу светлината, за да се порадва на цвета; а когато погледът ми възторжено проследяваше неговия жест, леко се усмихваше и вдигаше безмълвна наздравница към мен. Рядко бях виждал лика му така прояснен, а движенията — толкова плавни и невъзмутими: сякаш беше обладан от тържествена радост, сякаш до него долиташе музика от улицата или се вслушваше в незрим разговор. Устните му — инак постоянно обкръжени от ситни трепкащи вълни — бяха кротки и меки като разрязан плод, а челото, което нежно облягаше в този миг на прозореца, отразяваше неговото меко сияние и ми се струваше по-красиво от всякога. Прекрасно беше да го гледам така успокоен: дали спокойствието бе само отблясък от чистата лятна привечер, дали нещо благотворно преминаваше в него от кротостта на преливащите въздушни багри, или някаква утеха го осеняваше отвътре? Не можех да зная. Ала когато зачетох лика му като разтворена книга, изпитах едно-единствено чувство: някакъв великодушен бог днес бе заличил пукнатините и раните в сърцето му.

Странна беше и тържествеността, с която стана и с обичайното кимване ме прикани да го последвам в кабинета му: човекът, който инак постоянно бързаше, сега бе непонятно сериозен. Сетне се върна още веднъж, взе — и това беше необичайно — затворена бутилка вино от долапа и грижливо я пренесе оттатък. И жена му също като мен забеляза, изглежда, някаква чудатост в поведението му, повдигна смаяния си поглед от ръкоделието и с нямо любопитство проследи необичайно овладените му стъпки, когато се оттеглихме, за да поработим.

Стаята — както винаги абсолютно затъмнена — ни очакваше със задушевната си мрачина, само лампата хвърляше своя златист кръг върху очакващата белота на натрупаните листове. Седнах на обичайното си място и повторих последните изречения от ръкописа; за да се настрои вътрешно, той винаги се нуждаеше от ритъма като от камертон, преди да се впусне в потока на словото. Но за разлика от по-

рано, когато подхващаше непосредствено след отзвучалото изречение, този път продължение не последва. Мълчанието му се разстла в помещението, отрази се от стените и напрегнато ни притисна. Изглежда, все още не се беше съсредоточил, защото зад гърба си чувах неговите нервни, разсеяни стъпки.

— Прочетете го още веднъж!

Странно наистина: колко неспокойно и внезапно трепна гласът му. Повторих последните пасажи: този път продължи непосредствено след моите думи. Диктуваше неравно, без промеждутъци и по-бързо от всякога. Изгради сцената с пет изречения; онова, което бе изобразявал досега, бяха културните предпоставки за драмата, стенопис на времето, историческа скица. Сега обаче с внезапен тласък се насочи към самия театър, който, преминал през скитничеството и пътешествията с двуколки, най-сетне се установява на едно място, изгражда свое огнище, сподобява се с права и привилегии — първо Театър „Роза“ и „Фортуна“, дървени съборетини за отегчителни пиеси; по-късно обаче, когато се разширява кръгзорът на мъжествената поезия, и занаятчиите съшиват нови дървени одежди: на брега на Темза, побита във влажната, презряна тиня, се издига недодяланата дървена сграда с груба шестоъгълна кула — Театър „Глобус“, — на чиято сцена се появява Шекспир, големият Майстор. Засяда в тинестото дъно като изхвърлен от морето странен кораб с ален пиратски флаг на най-високата си мечта. В партера като на пристанищен кей шумно се блъска простолудието, от балконите се смее и суетно бърбори с артистите знатното съсловие. С настойчиво нетърпение очакват началото. Тропат и кряскат, шумно блъскат по дървените парапети дръжките на своите саби, докато най-сетне ниската сцена се осветява от няколко мъждиви свещи и небрежно костюмирани фигури се появяват за ужким импровизираната комедия. И тогава — до ден-дневен си спомням думите му — „внезапно се развихря бурята на словото, онова безбрежно море на страстта, което препраща кървавите си вълни от тази дървена граница към всички времена и всички кътчета на човешкото сърце, весело и трагично, преливащо и многолико, изначално човешко — театърът на Англия, драмата на Шекспир“.

След тези крилати думи словото му внезапно секна. Настъпи дълго, потискащо мълчание. Извърнах се обезпокоен: моят учител

стоеше, конвулсивно стиснал масата с едната си ръка, с онзи изтощен израз на лицето, който вече познавах. Ала сега от неподвижността му струеше нещо, което ме ужаси. Скочих, защото се уплаших, че не му е добре и плахо попитах дали да прекратя работа. Ала ето че синьото сияние на звездата отново изгря в неговия взор, с отпуснати устни той пристъпи към мен.

— Нима не забелязахте нищо? — настойчиво ме погледна той.

— Какво да забележа? — промълвих несигурно.

Тогава той дълбоко си пое въздух и леко се усмихна; от дълги месеци отново усетих онзи всепоглъщащ, мек, нежен поглед.

— Първата част е готова.

С мъка потиснах радостния си възклик — толкова страстно потръпнах от изненада. Как бях могъл да не го забележа! Да, разбира се, пред мен се извисяваше цялата сграда, приказно съградена от първопричината на миналото до прага на пресъздаването: сега вече можеха да дойдат Марлоу, Бен Джонсън, Шекспир, за да го прекратят победоносно. Творбата празнуваше своя първи рожден ден: изтичах към нея, преброих листата. Сто и седемдесет гъсто изписани страници съдържаше първата, най-трудната част; защото онова, което предстоеше, бе свободно, пластично дооформяне, а до този миг изложението бе тясно свързано с исторически доказателства. Нямах съмнение, че щеше да завърши своята творба, нашата творба!

Не знам дали съм викал, дали съм танцувал от радост, от гордост, от щастие. Ала въодушевляването ми, изглежда, е придобило непредвидените размери на екстаза, защото погледът му усмихнато ме следеше, когато ту препрочитях последните думи, ту необмислено бързо броях листата, взех ги, прецених тежестта им и влюбено ги погалих, а сетне прибързано се впуснах във фантастични кроежи за момента, в който бихме могли да завършим цялата творба. Неговата потискана, притаена гордост намери отражение в радостта ми: погледна ме затрогнат и усмихнат. Сетне бавно протегна ръце и пристъпи съвсем, съвсем близо до мен, хвана моите; невъзмутимо се взря в мен. Зениците му, които иначе бяха оцветени от трепкаща, размита светлина, постепенно се наляха с онази ясна, одухотворена синева, която измежду всички елементи е присъща единствено на водните гълбини или на гълбините на човешките чувства. И тази сияйна синева изгря от взора му, избликна и се вля в мен; усещах как

топлите ѝ струи нежно проникват в най-съкровените кътчета на душата ми, как ги изпълват и приканват чувствата ми към странен копнеж: цялата ми гръд внезапно се разшири от вълнистата им, бликаща сила; в този миг усетих как в мен изгрява велик апогей.

— Зная — прелетя тогава гласът му над това сияние, — че никога не бих започнал творбата без вас, никога не ще забравя вашата намеса. Вие дадохте спасителния тласък на моята унилоост, вие, само вие спасихте онова, което сега ще остане от моя пропилян, изгубен живот! Никой не е сторил повече за мен, никой не ми е помагал с такава преданост. Ето защо ще кажа не „дължа го на вас“, а... „дължа го на теб“. Ела! Нека за час бъдем като истински братя!

Привлече ме нежно към масата и взе приготвената бутилка. Имаше и две чаши: беше избрал символичното питие, за да изрази своята благодарност. Разтреперих се от радост, нищо не може почудовищно да обърка човешката душевност от внезапното сбъждане на някое горещо желание. Знакът, най-явният знак на доверието, онзи знак, за който несъзнателно бях копнял, бе изразен от неговата благодарност по най-красивия начин: братското „ти“, предложено над пропастта от годините и хилядократно по-ценно поради огромната разлика между нас. Бутилката, тази все още няма кръстница, която завинаги щеше да усмири страховете ми и да ме дари с вяра, най-последващо и душата ми звънна с яснотата на същия треперлив и бистър звук; ала незначителна пречка отложи тържествения миг: бутилката не беше отворена, а нямахме подръка тирбушон. Той понечи да стане, за да го донесе, но аз отгатнах намерението му и нетърпеливо се втурнах към трапезарията — нали жадувах за тази секунда, която най-сетне щеше да успокои сърцето ми, открито щеше да ме увери в неговата благосклонност!

Стремително нахълтах в неосветения коридор и в тъмнината връхлетях върху нещо меко, което бързо отскочи: беше жената на моя учител, която явно бе подслушвала на вратата. Странно наистина: макар че се блъснах в нея с всички сили, тя не издаде нито звук, само отстъпи безмълвно, а и аз мълчах изплашен — вцепених се на мястото си. Това продължи един миг; и двамата онемяхме, засрамени един от друг — тя беше хваната да подслушва, а аз бях окаменял от неочакваното откритие. Сетне леки стъпки прекосиха мрака, появи се светлина и я видях да се обляга на шкафа бледа и предизвикателна;

погледна ме сериозно, неподвижността ѝ излъчваше нещо тъмно, тревожно и заплашително. Но не промълви нито дума.

Ръцете ми трепереха; след дълго, нервно, полусляпо опипване най-сетне открих тирбушона. Трябваше да мина покрай нея два пъти, ала и двата пъти срещнах втренчения ѝ взор, който блестеше сурово и мрачно като полирано дърво. Нищо от поведението ѝ не издаваше срам, задето е била заловена да подслушва; напротив, очите ѝ рязко и твърдо изразяваха някаква непонятна заплаха, а осанката ѝ излъчваше упорство и решимост да не се помръдва от непристойното си място, откъдето да продължи своето подслушване. Нейното хладнокръвие ме обърка, неволно се покорих на погледа ѝ, който с неотлъчна предупредителност беше приковала върху мен. И когато най-сетне с несигурни стъпки се промъкнах обратно в стаята, където моят учител с явно нетърпение държеше бутилката, безкрайната ми доскорошна радост се беше вледенила в необясним страх.

С какво безгрижие само ме очакваше той, колко ведро ме посрещна неговият взор: винаги бях мечтал да го видя такъв, да видя как облакът ще изчезне от свъсеното му чело! Ала сега, когато то за пръв път засия успокоено и се извърна сърдечно към мен, аз не можех да промълвя нито дума; цялата ми сподавена радост изтичаше през някакви тайнствени пори. Объркан, дори засрамен, изслушах повторната му благодарност, изречена този път на сърдечното „ти“, чашите се докоснаха и звъннаха сребристо. Дружелюбно ме прегърна и ме придружи до фотьойлите, седнахме един срещу друг, леко положи ръката си в моята: за пръв път се държеше напълно откровено и свободно. Ала аз не бях в състояние да говоря; погледът ми неволно се насочваше към вратата, ужасно се страхувах, че тя все още е там и подслушва. Подслушва — това не ми излизаше от ума, — подслушва всяка дума, с която той се обръща към мен, всяка дума, която аз изричам: защо тъкмо днес, защо тъкмо днес? И когато ме потопи в онзи топъл поглед и внезапно рече:

— Днес бих желал да ти разкажа за моето собствено детство — подскочих така уплашено, с протегнати умолително ръце, че той учудено вдигна очи:

— Не днес — промълвих, — не днес... прощавайте.

Да бъде подслушан от човек, чието присъствие не можех да издам — не, за мен тази мисъл бе направо чудовищна.

Моят учител ме погледна неуверено.

— Но какво ти стана? — попита той с известно огорчение.

— Уморен съм... прощавайте... май твърде много ми дойде... мисля — при което разтреперан станах, — мисля, че е по-добре да си вървя.

Погледът ми неволно се отмести от него, отправи се към вратата, където предполагаше, че враждебното, прикрито зад стената любопитство все още ревниво бди.

Тогава и той тронаво се надигна от фотьойла. Сянка пробяга по лика му, на който внезапно се изписа умора.

— Наистина ли си тръгваш... днес... тъкмо днес?

Задържа ръката ми: незабележимо я стисна, тя натеза. Ала с внезапна безцеремонност я пусна като камък.

— Жалко — отсече разочарован той, — така се радвах, че ще си поприказваме откровено! Жалко!

За миг дълбоката въздишка прелетя стаята като черна пеперуда. Изпълваше ме срам и безпомощен, необясним страх; несигурно отстъпих и тихо притворих вратата след себе си.

Мъчително се добрах до стаята си и се хвърлих на леглото. Но не можах да заспя. Никога досега не бях усещал с такава сила, че жилището ми е отделено от тях само с една тънка стена, кацнало е върху непрозирния, тъмен гредоред над главите им. И в този миг почувствувах, че двамата долу не спят — сетивата ми се бяха изострили по тайнствен начин, — гледах без да виждам, слушах, без да чувам, как той неспокойно крачи долу в своята стая, а тя седи някъде безмълвна или напрегнато се ослушва. Ала усещах, че и двамата не спят, и това тяхно състояние ме изпълни с ужас — беше кошмарно: тежката, смълчана къща със своите злокобни сенки внезапно легна върху мен.

Отхвърлих завивката. Ръцете ми пареха. Къде се намирах? Бях усетил тайната съвсем близо до себе си, горещото ѝ дихание беше докоснало лицето ми, а сега отново се бе отдалечила, и все пак: нейната сянка, нейната смълчана, непроницаема тайна продължаваше да броди шепнешком, усещах заплашителното ѝ присъствие в къщата, усещах я да се прокрадва с меките лапи на котка, постоянно витаеше някъде около мен, приближаваше се и отскачаше, постоянно ме докосваше с наелектризираната си козина и ме объркваше — беше

топла и въпреки това призрачна. Непрестанно усещах как ме обгръща откъм мрака с поглед, мек като протегнатата му ръка, усещах и другия поглед — изпитателния, заплашителния, уплашения поглед на жена му. Какво място заемах в тяхната тайна, защо ме тласкаха със затворени очи във въртопа на своята страст, защо ме намесваха в непонятните си раздори и всеки от тях ми натрапваше своя горещ товар от гняв и омраза?

Челото ми все още пареше. Скочих и разтворих прозореца. Навън градът кротко се разстиляше под летните облаци; някои прозорци все още светеха, ала хората, които седяха под отблясъците на лампите, бяха обединени от кротък разговор, стопляха се от книга или домашна музика. А там, където зад белите рамки на прозорците цареше мрак, там със сигурност дишаше успокоеният сън. Над всички спящи покриви трепкаше нежен покой, трепкаше като луната, забулена със сребрист воал, стелеше се блага, безметежна тишина, а единайсетте удара на часовника от кулата не се сгромолясваха върху онези, които случайно ги чуваха или вече спяха. Само аз в този дом все още бях буден, усещах, че съм обграден от зли, от чужди помисли. Някакво вътрешно чувство в мен трескаво се мъчеше да проумее безумния им шепот.

Внезапно се стреснах. Не ходеше ли някой по стълбището? Станах и се ослушах. Действително, някой се изкачваше по стъпалата, движеше се пипнешком, като слепец, пристъпваше внимателно, колебливо, несигурно: познавах въздишките и стоновете на изтърканото дърво. Стъпките водеха към мен, само към мен, защото тук на тавана не живееше никой освен мен и глухата старица, която спеше отдавна и не приемаше никакви гости. Нима беше моят учител? Не, той крачеше неравно и бързо; тези стъпки бяха колебливи, напредваха бавно и плахо — ето пак! — на всяко стъпало: така можеше да се промъква някой крадец или престъпник, но не и приятел. Заслушах се толкова напрегнато, че ушите ми забучаха. И внезапно по босите ми нозе полазиха ледени тръпки.

В този миг бравата тихо щракна: зловещият посетител сигурно беше вече при вратата. С босите си нозе усетих лек продох — значи, външната врата беше отворена, но само той, моят учител, имаше ключ от нея! Ако беше той, защо се движеше така неуверено, като чужд човек? Загрижен ли беше, или искаше да провери как съм? И защо

зловещият гост продължаваше да се колебае в преддверието? Стъпките му внезапно замряха, престанаха да се прокрадват. Самият аз примрях от ужас. Искаше ми се да изкрещя, но гърлото ми беше пресъхнало. Понечих да отворя, но не можех да помръдна от мястото си. Делеше ни само една тънка стена — нас двамата, мен и зловещия посетител, ала нито аз, нито той правехме последната стъпка един към друг.

Тогава часовникът на кулата удари: само веднъж, единайсет и четвърт. Ала този удар ме изтръгна от вцепенението. Бързо разтворих вратата.

И наистина — там стоеше моят учител, със свещ в ръка. Течението от рязко зейналата врата накара пламъкът да хвърли сини отблясъци, а трепкащата сянка зад него политна като пияна по цялата стена, великанската ѝ снага се откъсна от вцепенената си неподвижност. Ала и самият той направи едно движение, когато ме съзря; сви се като човек, който, смутен в съня си от внезапен полъх на вятъра, потръпва от студ и неволно придърпва завивката върху себе си. Едва тогава политна назад, разтопената свещ в ръката му се заклати.

Потръпнах от смъртна уплаха:

— Какво ви е? — успях да промълвя.

Той ме погледна безмълвен, сякаш някой беше стиснал и неговото гърло. После постави свещта върху скрина, сенките, които като прилепи пърхаха из стаята, веднага се успокоиха. Най-сетне прошепна:

— Исках... исках...

Гласът му секна отново. Стоеше и се взираше в пода като крадец, хванат на местопрестъплението. Този страх, тази неподвижност бяха непоносими: аз стоях по риза, разтреперан от студ, а той — свит, прегърбен, обезумял от срам.

Внезапно слабата фигура се помръдна. Пристъпи към мен, усмихна се тайнствено и похотливо, усмивката му заплашително проблесна само в очите, а в същото време устните му бяха стиснати — усмивката, вцепенена в първия миг, зейна пред мен като непозната маска, а сетне от нея се появи глас, подобен на остър, раздвоен змийски език:

— Исках само да ви кажа... по-добре е да се откажем от това „ти“... Това... това... не е подходящо за студент и неговия учител...

разбирате ли?... Трябва да спазваме дистанция помежду си... дистанция... дистанция...

И ме погледна с такава ненавист, с такава оскърбителна злост, че ръката му несъзнателно се сви в пестник. Политнах назад. Нима се беше побъркал? Или бе пиян? Стоеше със свити юмруци, сякаш щеше да се нахвърли върху мен или да ме удари по лицето.

Ала ужасът продължи само секунда, сетне напористият му поглед се отмести. Обърна се, промърмори нещо, което прозвуча като извинение, пое свещта. Притаената сянка отново подскочи от пода и като черен услужлив дявол се втурна към вратата преди него. После си тръгна и той, не успях да намеря в себе си сили, за да измисля какво да му кажа. Вратата рязко се затръшна и стълбата заскърца тежко и мъчително под стремителните му стъпки.

Никога не ще забравя тази нощ; студената ярост бурно се сменяше с безпомощно, изпепеляващо отчаяние. Мислите ми се заплитаха като ослепителни светкавици. Защо ме изтезава — се питах стотици пъти, разкъсван от мъка, — защо ме мрази толкова много, та нощем се промъква по стълбището, само за да хвърли право в лицето ми враждебните си обвинения? Какво му бях сторил, какво трябваше да сторя? Как да се помиря с него, след като не знаех с какво съм го обидил? Трескаво се хвърлях на леглото, ставах, отново се омотавах в завивката — ала постоянно виждах призрачната картина: моят учител се прокрадва към мен и се обърква от появата ми, а върху стената зад него — загадъчна и чужда — залита чудовищната сянка.

Когато сутринта се събудих от кратката полудрямка, отначало си рекох, че съм сънувал. Но върху скрина все още лепнеха кръглите, жълти капки от стеариновата свещ. И потопен в яркото сияние на стаята, отново и отново се връщах към зловещия спомен от тази нощ — мислех за посетителя, който се беше вмъкнал при мен като крадец.

Целия предобед не излязох. Силите ми ме напускаха при мисълта, че ще го срещна. Опитах се да пиша, да чета — нищо не излезе. Нервите ми бяха подкопани, всеки миг можеха да избухнат в конвулсии, в хлипане, в рев — нали виждах как пръстите ми треперят като листата на непознато дърво, не бях в състояние да ги успокоя; а коленете ми се подгъваха, сякаш сухожилията им бяха прерязани. Какво да правя? Какво? Задавах си този въпрос до пълно изтощение; кръвта зачука в слепоочията ми, пред очите ми се появиха кръгове. Но

не вървеше да избягам, не вървеше да сляза и внезапно да се изправя срещу него, преди да съм се уверил, че отново владее нервите си. Пак се хвърлих на леглото — гладен, объркан, неизмит, потресен, а сетивата ми отново се опитваха да преминат отвъд тънката стена: къде ли беше седнал, какво ли правеше, буден ли беше като мен, като мен ли беше отчаян?

Стана обед, а аз продължавах да лежа върху огнения одър на своята обърканост. Най-сетне чух стъпки по стълбището. Нервите ми се опънаха: но тези стъпки бяха леки, безгрижни, изкачваха с крилати скокове по две стъпала наведнъж — ето, една ръка вече захлопа по вратата. Скочих, без да отговарям.

— Кой е? — попитах.

— Защо не слизате за обед? — леко раздражено ми отвърна гласът на жена му. — Да не сте болен?

— Не, не — смотолевих объркано, — идвам, ей сега.

Не ми оставаше нищо друго, освен да се облека на бърза ръка и да сляза. Но ми се наложи да се придържам за парапета на стълбището, защото краката ми се огъваха.

Влязох в трапезарията. Пред един от двата прибора чакаше жената на моя учител; тя ме поздрави с лек укор, който трябваше да ме накара да се стресна. Неговото място беше празно. Усетих как кръвта нахлува в главата ми. Какво означаваше това неочаквано отсъствие? Да не би да се боеше от срещата повече от мен самия? Срамуваше ли се, или отсега нататък не желаше да споделя трапезата си с мен? Най-сетне се осмелих да попитам дали професорът ще дойде.

Погледна ме изненадана:

— Нима не знаете, че тази сутрин замина?

— Замина ли? — промълвих. — Но къде?

Лицето ѝ внезапно се изопна.

— Мъжът ми не благоволи да сподели това с мен, вероятно отново става дума за обичайните му излети. — Сетне рязко се извърна и се взря в мен. — Но защо вие не го знаете? Нали през нощта нарочно се качи при вас — мислех, че е отишъл да се сбогувате... Странно, наистина странно... значи, и на вас не е казал нищо...

— На мен?! — изтръгнах един-единствен вик. И този вик помете за мой срам, за мой позор всичко, което последните часове застрашително бяха наслоили в сърцето ми. Риданието се изтръгна

внезапно, като пронизителен, безумен гърч — изригнах гърголец поток от думи и викове, които се сгромолясваха един връз друг и се сливаха в диво отчаяние; устните ми потръпваха, аз плачех, не, изтърсвах, изливах с истерично хълцане наслояваната мъка. Блъсках с юмруци по масата, беснеех като раздразнително, буйно дете и с обляно в сълзи лице прогонвах бурята, която от седмици тегнеше над мен. И заедно с облекчението, което настъпи след като излях гнева си, изпитах безграничен срам, задето до такава степен съм се издал пред нея.

— Какво ви става? За бога! — Беше скочила слисана от мястото си. Сетне се втурна към мен, заведе ме от масата до канапето. — Легнете! Успокойте се. — Галеше ръцете ми, милваше ме по косата, докато последните трусове още люлееха трескавото ми тяло. — Не се измъчвайте, Роланд, престанете да се измъчвате. Знам всичко, усещах го как се заражда. — Все още милваше косите ми. Но гласът ѝ внезапно стана суров. — Самата аз знам как този човек може да те побърка, никой не го знае по-добре от мен. Ала повярвайте ми, винаги съм искала да ви предпазя, защото виждах как сте се вкопчили в него, а той не е в състояние да се спре сам. Не го познавате, вие сте сляп, вие сте дете, не подозирате нищо, дори днес, дори днес все още не подозирате нищо. Или може би днес за пръв път сте започнали да се досещате... тогава толкова по-добре за него и за вас.

Остана топло сведена над мен, думите ѝ сякаш струяха от някаква прозирна бездна, оттам идеха и успокоителните, приспивни ласки на кротките ръце. Колко хубаво беше най-сетне, най-сетне отново да усетя полъха на състраданието, най-сетне отново да усетя нежната, почти майчинска близост на женска ръка... Навярно и това ми беше липсвало твърде дълго, защото, когато през воала на мъката преминаха съпричастието и нежното старание на жената, болката ми бе изместена от приятно спокойствие. И все пак ужасно се срамувах от издайническия пристъп, разкрил моето отчаяние! Стана така, че против волята си се изправих с мъка и още един път излях бурния, напорист поток на своите обвинения за всичко, което ми бе сторил — как ме бе отблъснал, как ме бе преследвал, как отново ме бе привикал, как без повод и причина се бе държал грубо с мен, като мъчител, когото въпреки всичко обичах, когото мразех заради своята обич и обичах заради своята омраза. Отново бях обзет от такава възбуда, че пак трябваше да ме успокоява. Нежните ѝ ръце отново ме върнаха

върху отоманката, откъдето бурно бях скочил. Най-сетне се поуспокоих. Тя бе потънала в странен размисъл: усещах, че разбира всичко, дори навярно повече от самия мен...

Мълчанието ни продължи няколко минути. Сетне жената се изправи.

— Така, достатъчно дълго бяхте дете, сега станете отново мъж. Седнете на масата и се хранете. Нищо трагично не се е случило; станало е само някакво недоразумение, което ще се изясни — и когато ѝ възразих, тя добави рязко: — Ще се изясни, защото няма да допусна да ви разиграват и объркват повече. Всяко нещо си има край, той ще трябва най-сетне да се научи поне малко да се владее. Твърде добър сте за неговите авантюри. Ще разговарям с него, разчитайте на мен. А сега сядайте на масата.

Засрамен и разколебан ѝ позволих да ме придружи до моето място. Припряно и леко заговори за несъществени неща; в себе си ѝ бях благодарен, че не е обърнала внимание на моя невъздържан изблик на гняв и всъщност дори го е забравила. Утре било неделя, настояваше тя, щяла да се поразходи с доцент В. и годеницата му до някакво близко езеро, да съм дойдел и аз, за да съм се поразведрял, да съм се отърсел от тези книги. Лошото ми настроение говорело не за друго, а за нервно изтощение и свръхвъзбуда; във водата или от движението тялото ми веднага щяло да възвърне своето вътрешно равновесие.

Обещах ѝ да дойда. Бях готов на всичко, стига да се отърва от самотата, от моята стая, от мислите, блуждаещи в мрака.

— А следобед не стойте у дома! Излезте на разходка, поразтъпчете се нагоре-надолу, повеселете се! — продължаваше да настоява тя.

Странно наистина, помислих си аз, как ли отгатва най-съкровените ми помисли, как така тя, която всъщност ми е чужда, винаги знае от какво имам нужда, кое ми причинява болка, докато той, умникът, не може да ме оцени и направо ме смазва? И сега ѝ обещах да я послушам. Погледнах я с признателност и съзрях новия ѝ лик: подигравателното и надменно изражение, което ѝ придаваше момчешки дързък и лекомислен вид, бе заменено от мек и съпричастен поглед, в който тя никога не беше влагала повече сериозност. „Защо той ни веднъж не ме погледна така мило? — страстно попитах своите объркани чувства. — Защо никога не усети, че ми причинява болка?“

Защо никога не положи с такава отзивчивост и нежност ръцете си върху моите, върху косите ми?“ С благодарност целунах ръката ѝ, а тя я издърпа неспокойно, почти рязко.

— Не се измъчвайте — повтори тя още веднъж и гласът ѝ звънна дружелюбно.

Ала сетне устните ѝ отново се свиха неумолимо; рязко се изправи и тихо възропта:

— Повярвайте, не го заслужава.

И този едва доловим шепот повторно наля болка в сърцето, което почти се бе успокоило.

Онова, което подхванах през онзи следобед, и вечерта, ми се струваше толкова смешно и детинско, че дълги години се срамувах да мисля за него. Нещо повече: някаква вътрешна възбрана незабавно отклоняваше спомените ми. Така е, но днес вече не се срамувам от несръчните си безумства; напротив, изключително добре разбирам необузданото, побъркано от страст момче, което насила искаше да се пребори със своите собствени разколебани чувства.

Разглеждам се сякаш от дъното на безкрайно дълъг коридор. Все едно че гледам през телескоп: потресено, отчаяно момче, което се качва в стаята си и не знае какво да предприеме срещу себе си. И внезапно нахлузва дрехите си, налага си друга походка, неистово изтръгва от себе си решителни жестове и с огромни енергични стъпки мигом се озовава на улицата. Да, това съм аз, познавам се, ясна ми е всяка мисъл на някогашния глупав, измъчен млад клетник, знам как внезапно вирнах нос — дори пред огледалото! — и си казах: „До гуша ми дойде! Да върви по дяволите! Какво се тормозя заради стария глупак! Тя е права: ще го ударя на веселба! Напред!“

Да, точно така се озовах на улицата. Това бе порив, които трябваше да ме спаси — последва тичане нагоре и надолу, последва страхливо бягство от прозрението, че веселото тържествуване съвсем не е толкова весело и че леденият къс — неизменният леден къс — продължава да тегне върху сърцето ми. Още си спомням как крачех, здраво стиснал тежкия бастун, и дръзко се вторачвах във всеки студент; бях обзет от опасното желание да се скарам с някого, да излея слепия си гняв върху първия, който ми се изпречеше. Ала за щастие

никой не ме удостои с вниманието си. Ето защо поех към кафенето, където се събираха колегите ми от университета, готов да седна на масата им непоканен и да се възползувам от най-малката закачка като от опит за провокация. Но желанието ми да направя скандал отново удари на камък — хубавият ден беше подмамил повечето да излязат сред природата, а двамата или тримата, които намерих там, ме поздравиха учтиво и ни най-малко не предизвикаха трескавото ми раздражение. Ядосах се и не след дълго си тръгнах, за да посетя една наистина съмнителна пивница в предградията, където под пронизителните звуци на дамски оркестър грубо се блъскаше изметът на развеселените граждани от градеца, потънали в пушек и бирени изпарения. Изгълтах на бърза ръка две-три чаши и поканих на масата си една жена с лоша репутация, както и нейната приятелка — гримирана, хилава кокотка, — и бях обладан от болезненото желание да се държа извънредно ексцентрично. Всички в градеца ме познаваха, всеки знаеше, че съм ученикът на професора; а предизвикателното облекло и поведението на жените съвсем ясно говореше какви са всъщност — с една дума, изпитвах хлапашкото лъжеудоволствие да компрометирам себе си и (както глупаво смятах) заедно с мен и него; нека да видят, че ми е безразличен, че изобщо не ме интересува — и пред всички хора ухажвах едрогърдата жена по най-безцеремонен и безсрамен начин. Яростната злоба бе опияняваща, а истинското опиянение също не закъсня, защото пиехме жадно и безразборно — вино, ракия, бира — и така бясно ръкомахахме, че столовете ни изпопадаха по земята, а съседите ни предпазливо заотстъпваха встрани. Но не се срамувах, напротив; той трябва да научи за това — беснеех аз, глупакът, — трябва да види колко ми е безразличен, ами че да, нито съм натъжен, нито съм обиден — тъкмо обратното: „Вино, дайте вино!“ — с такава сила стоварих юмрука си върху масата, че чашите издрънчаха. Най-сетне се повлякох с двете под ръка — едната от дясно, другата от ляво, — прекосихме главната улица, където около девет часа кротко се разхождаха студенти и момичета, граждани и офицери: тримата като залитаща, изпоцапана детелина вдигахме такава врява по уличното платно, че най-сетне до нас се приближи ядосан полицаи и решително ни заповяда да млъкнем. Вече не бих могъл точно да опиша онова, което се случи по-нататък — синя ракиена мъгла замъглява спомените ми, — зная само, че погнусен от

двете пияни жени и сам едва смогващ да се владее, се отървах от тях, пих някъде кафе и коняк, а пред сградата на университета държах обвинителна реч срещу професорите за смях на придошлите момчетии. После, ръководен от смътния инстинкт да се омърся още повече и — безумна идея, породена от бесния гняв! — да му изиграя лош номер, реших да посетя някой публичен дом, но не намерих пътя и най-сетне със залитане и неохота се прибрах у дома. Едва успях да отключа вратата с треперещите си ръце, с мъка изкачих първите стъпала.

Ала след това — пред неговата врата — мъглявото ми опиянение изчезна, сякаш внезапно потопах главата си в леденостудена вода. Отведнъж изтрезнях и се взрях в разкривения образ на моята собствена безсилна ярост и глупост. Потисна ме срам. И съвсем тихо, съвсем смирено, като бито куче се запромъквах нагоре към стаята си с единственото желание никой да не ме чуе.

Спах като умрял; когато се пробудих, слънцето вече заливаше пода и бавно посягаше към ръба на леглото. Скочих. Главата ме болеше, но споменът за вчерашната вечер бавно изплува в съзнанието ми; ала потиснах срама — повече не желяех да се срамувам. Вината е негова, внушавах си аз, виновен е единствено той, задето паднах толкова ниско. Успокоих се, че вчерашната случка чисто и просто представлява обичайна студентска шега, напълно допустима за човек, който от седмици не се е занимавал с нищо друго освен с работа; но не се почувствувах добре след моите собствени оправдания, ето защо със свито сърце и увесен нас слязох при жената на своя учител — досетих се, че вчера съм й обещал да участвувам в излета.

Странно наистина, но щом докоснах дръжката на вратата му, той отново се изправи пред мен, ала заедно с него се появи и изгарящата, нелепа и пронизваща болка, яростното отчаяние. Почуках тихо, жена му ме посрещна с учудващо кротък поглед.

— Какви ги вършите, Роланд? — каза тя, но по-скоро съчувствено, отколкото осъдително. — Защо се измъчвате така!

Стоях потресен: значи, вече беше узнала за безразсъдното ми поведение. Но незабавно заглади смущението ми:

— Днес обаче ще бъдем разумни. В десет часа ще дойде доцент В. с годеницата си, ще излезем и с гребане и плуване ще забравим всички глупости.

Много плахо си позволих да ѝ задам напразния въпрос дали професорът не се е върнал. Тя ме погледна, без да отговори — нали и бездруго знаех, че въпросът ми е излишен.

Точно в десет се появи доцентът — млад физик, доста изолиран от академичното общество, понеже беше евреин. Всъщност той бе единственият, който общуваше с нас, самотниците; придружаваше го неговата годеница, по-скоро любовница — младо момиче, което непрекъснато се смееше, простовато и доста вдетинено, но затова пък идеална компаньонка за импровизирани лудории. Отначало потеглихме с влака към някакво близко езерце, като постоянно ядяхме, бърбяхме и се шегувахме помежду си; седмиците, изпълнени с ужасна сериозност, до такава степен ме бяха отчуждили от веселата разговорливост, че само един час ми стигаше, за да се опияня като от леко, искрящо вино. И действително, с детинската си палавост те успяха напълно да отклонят мислите ми от безразборно набъбващата пчелна пита, която иначе постоянно обкръжаваха с жужене; едва излязъл сред природата, едва усетил мускулите си след случайно надбягване с младото момиче, аз отново се превърнах в някогашния стегнат и безгрижен младеж.

При езерото наехме две лодки, жената на учителя ми направляваше моята лодка, а доцентът със своята приятелка гребяха заедно в другата. Едва се отгласнахме от брега, когато ни обзе състезателна страст, всеки искаше да изпревари другия — естествено, моята позиция бе неизгодна, защото те гребяха заедно, а аз се състезавах сам; свалих си самото и — нали бях тренирал този спорт — загребах с такава сила, че с мощните си тласъци постоянно изпреварвах съседната лодка. Окуражителните подигравки непрекъснато се сипеха в едната и в другата посока, дразнехме се взаимно и — равнодушни към палещата юлска жега, безразлични към потта, която се стичаше от нас — разгорещено робувахме на спортната си страст като непокорни каторжници. Най-сетне доближихме целта — горист тесен нос, врязан в езерото; загребахме още по-яростно и за радост на моята спътница, която също бе въодушевена от

състезателната игра, носът на нашата лодка пръв заседна в песъчливия бряг.

Скочих от лодката, облян в гореща пот, опиянен от необичайното слънце, от звънката възбуда на кръвта, от победната радост: сърцето ми заплашваше да изскочи от гърдите, дрехите лепнеха върху тялото ми. Доцентът не се чувствуваше по-добре, но вместо да ни похвалят, палавите жени ни се надсмяха още повече заради ожесточения двубой, пъхтенето и жалкия ни вид. Най-сетне ни дадоха възможност да се разхладим; със закачки импровизирахме две бански отделения, мъжко и дамско, вдясно и вляво от храстите. Бързо облякохме банските костюми, зад храсталака се бялнаха долни дрехи и голи ръце и докато ние все още се бавехме, двете жени блажено зацамбуркаха във водата. Доцентът, който бе по-малко изтощен от мен — нали сам бях победил двама, — незабавно последва жените, докато аз все още усещах буйния ритъм на сърцето си, което сякаш щеше да изхвърчи след усиленото гребане, — затова предпочетох да се изтегна под сянката и кротко загледах как облаците се носят над мен, с блажено доволство се отдадох на сладките, звучни приливи на умора в нестихващия кръговрат на кръвта.

Но само след няколко минути до мен долетя шумна глъчка откъм водата:

— Хайде, Роланд! Предлагаме ти състезание! По плуване! По гмуркане!

Не се и помръднах: сякаш още хиляда години можех да се излеждавам така, кожата ми леко да пари от процеждащите се слънчеви лъчи и заедно с това да се разхлажда от нежното докосване на ветреца. Но ето че отново долетя смях — гласът на доцента:

— Стачкува! Напълно сме го изтозили! Къде е този мързеливец?

И наистина чух как водата се разплиска някъде наблизко, а сетне и нейния глас:

— Хайде, Роланд! Ще се състезаваме! Трябва да им натрием носа!

Не отговорих, приятно ми беше да ме търсят.

— Но къде сте?

Пясъкът изскърца, чух как босите търсеци стъпки прекосиха плажа и тя внезапно застана пред мен в мокрия си бански костюм, прилепнал до момчешки стройното тяло.

— Тук сте, значи. Ама че сте ленив! Хайде да тръгваме, мързеливецо, другите почти стигнаха до отсрещния остров.

Легнал блажено по гръб, мързеливо се протегнах.

— Тук е много по-хубаво. Ще дойда по-късно.

— Не иска — със смях възкликна тя през свитата си на фуния ръка по посока на водата.

— Удавете го тоя самохвалко! — проехтя отдалеч гласът на доцента.

— Тръгвайте — нетърпеливо настоя тя, — не ме излагайте.

Но аз само се прозинах лениво. Тогава — на шега и същевременно ядосана — тя откърши една пръчка от храсталака.

— Хайде, тръгвайте! — повтори енергично и подканящо ме шибна през ръката. Трепнах: беше ме ударила твърде силно, върху ръката ми се появи тънка, кървавочервена рязка.

— Сега вече наистина няма да дойда — отвърнах аз на шега, но заедно с това бях леко обиден. Този път обаче тя заповяда с истински гняв:

— Тръгвайте! Веднага! — А след като от инат изобщо не се помръднах, замахна повторно и този път ударът ѝ бе по-жесток и болезнен. Рипнах разярен, понечих да ѝ отнема пръчката, тя отскочи, но аз я сграбчих за ръката. Полуголите ни тела неволно се преплетоха при боричкането. И когато улових ръката ѝ и я извих, за да я принудя да пусне пръчката, а тя побягна, но силно политна назад, нещо щракна внезапно — скъса се закопчалката, която придържаше при рамото ѝ банския костюм, лявата чашка се смъкна от голата ѝ плът и червеното зърно на гърдата неподвижно се вторачи в мен. Неволно го погледнах, само за секунда, но това ми стигаше да се объркам: разтреперан и засрамен, пуснах извитата ѝ ръка. Тя се извърна поруменяла, за да прикрепи доколкото може с една фиба скъсаната закопчалка. Стоях до нея и се чудех какво да кажа. И тя мълчеше. От този миг нататък между нас двамата се възцари мъчително потискащо безпокойство.

— Ехо... ехо... Къде сте? — гласовете долетяха от самото островче.

— Идвам, идвам — отговорих бързо аз и с един скок се озовах във водата, радостен, че се изплъзвам от новото объркване. Няколко

загребвания, въодушевяващото удоволствие от самостоятелното придвижване напред, прозирността и прохладата на водната прегръдка — и застрашителното, съскащо раздвижване на кръвта като че ли беше пометено, измито от по-силна, по-лъчезарна наслада. Скоро настигнах двамата, предложих на слабоватия доцент цяла поредица от състезания, в които победих, доплувахме обратно до тесния нос, където беше останала жената на професора и вече ни очакваше облечена, сетне с помощта на донесените кошници си направихме весел пикник сред природата. Но колкото и лудешки да бяха закачките, с които четиримата се отрупвахме един друг, двамата с нея неволно избягвахме да си проговорим: приказвахме, смеехме се, но сякаш не се забелязвахме. А когато погледите ни се срещнеха, бързахме да ги отклоним, сякаш бяхме сключили негласно споразумение: неловкостта от онзи инцидент не беше заличена, всеки от нас усещаше споменът на другия с гузно безпокойство.

Следобедът бързо отлетя. Отново гребахме, но разгорещената спортна страст все повече отстъпваше пред блаженството на умората: виното, топлината, попитите слънчеви лъчи постепенно се прецеждаха все по-дълбоко в кръвта и ѝ придаваха все по-страстен ритъм. Доцентът и приятелката му започнаха да си позволяват малки интимности, които ние двамата бяхме принудени да търпим с известна неловкост — притискаха се все повече един към друг, докато ние още по-плахо спазвахме разстоянието помежду си; но разделянето ни на двойки се оформи съзнателно едва когато ония двама палавници предпочетоха да изостанат в гората, вероятно за да се целунат още по-задушевно. Някаква стеснителност постоянно спъваше разговора ни, воден на четири очи. Ето защо и четиримата бяхме много доволни, когато отново се качихме във влака: те — заради предчувствието за предстоящата интимна вечер, а ние — заради възможността да се изплъзнем от подобно неловко положение.

Доцентът и приятелката му ни изпратиха до нашето жилище. По стълбището се изкачихме сами; едва влязъл вътре, отново усетих мъчителното, страстно и объркващо предупреждение, което се излъчваше от неговото присъствие. „Дано се е върнал!“ — си помислих с нетърпение. И в същото време, сякаш отгатнала неизказаната въздишка по устните ми, тя заяви:

— Да видим дали не се е върнал.

Влязохме. Жилището беше празно. Всичко в стаята му бе изоставено, както си беше; във възбудата си неволно съзрях върху празното кресло неговата приведена, трагическа фигура. Ала листовете лежаха недокоснати, в очакване, също като мен. И отново усетих горчилката: защо побягна, защо ме изостави? Пламенният гняв все по-яростно ме стискаше за гърлото, в мен отново взе да прониква онова смътно и безумно желание да му причиня някакво зло, някакво нещастие.

Жената ме беше последвала.

— Нали ще вечеряте тук? Днес не би трябвало да оставате сам.

Откъде ли знаеше, че се страхувах от празната стая, от скърцането на стълбата, от вгълбяването в спомените? Постоянно отгатваше всичко — всяка моя неизречена мисъл, всяко мое зложелателство.

Обзе ме някакъв страх, страх от самия мен и от омразата, която диво ме разтърсваше. Искаше ми се да откажа. Ала от уплаха не се осмелих да кажа „не“.

Открай време съм се отвращавал от изневярата, но не в името на някакъв деспотичен морал, прекалена срамежливост или целомъдрие, не толкова, защото представлява потайна кражба, обсебване на чуждо тяло, а защото почти всяка жена издава в подобни мигове най-съкровени тайни на своя съпруг — всяка от тях е нова Далила, която отнема най-човешката тайна на измамения мъж и я подхвърля на пришълеца: тайната на неговата сила или слабост. Според мен измяната не се състои в това, че жените се отдават сами, а защото в желанието си да се оправдаят почти винаги се оневиняват чрез вината на своя съпруг и излагат нищо неподозиращия човек на чуждото любопитство, на подигравателния чужд присмех.

Тогавя бях объркан от сляпо и яростно отчаяние, но не то ме накара да потърся спасение в прегръдките на жена му, които отначало бяха само съчувствени, а сетне истински нежни — тази смяна на чувствата се осъществи със съдбовна бързина, — и все пак до ден-днешен смятам, че не това беше най-жалката низост в моя живот (защото всичко стана неволно, и двамата се сгромолясахме в огнената бездна инстинктивно и несъзнателно), а фактът, че допуснах да ми разказват върху сгорещените възглавници интимни подробности за него, фактът, че допуснах раздразнената жена да издаде най-

съкровени тайни на техния брак. Защо не я отблъснах, защо ѝ позволих да споделя с мен, че от години вече избягвал физическата близост с нея, защо ѝ позволих да се впуска в мъгляви намеци: защо властно не ѝ заповядах да премълчи тези най-съкровени тайни на неговия пол? Ала аз така копнеех да науча тайната му, така жадувах да се е провинил спрямо мен, спрямо нея, спрямо всички, че с истинско опиянение приех гневното признание за нейното пренебрегване — нали то толкова много си приличаше със собственото ми усещане за изоставеност! Случи се така, че и двамата, ръководени от дива обща омраза, правехме нещо, което минаваше за любов: но докато телата ни се търсеха и проникваха едно в друго, и двамата мислехме, и двамата говорехме непрекъснато и само за него. Понякога думите ѝ ми причиняваха болка и аз се срамувах, че съм се заплел в история, която ме отвращава. Ала тялото под мен не се подчиняваше вече на ничия воля, то диво се ровеше в собствената си наслада. А аз целувах потресен устните, които предаваха човека, когото най-много обичах.

Когато на следващото утро се промъкнах в стаята си, усещах в устата си горчивия вкус на погнусата и срама. В минутата, в която сетивата ми престанаха да се замъгляват от топлината на нейното тяло, осъзнах зловещата действителност и противното си поведение. Веднага разбрах, че никога вече не бих могъл да застана пред него, никога вече не ще мога да хвана ръката му: не от него бях откраднал най-хубавото, което притежавах, а от себе си.

Сега имаше само едно спасение: бягството. Трескаво събрах всичките си вещи, подредих книгите си, разплатих се с хазайката: не биваше да ме намери, трябваше да изчезна, безпричинно и тайнствено — така, както той ме изостави.

Но ръцете ми внезапно замръзнаха, макар че бяха улисани в работа. Чух дървеното стълбище да изскърцва и към мен да приближават нечии бързи стъпки — неговите стъпки.

Сигурно съм пребледнял като мъртвец, защото той се стъписа още от прага.

— Какво ти е, момчето ми? Да не си болен?

Отстъпих назад. Изплъзнах се от него, когато понечи да ме доближи и да ме прихване.

— Какво ти става? — попита уплашен. — Случило ли ти се е нещо? Или... или... още ми се сърдиш?

Бях вкопчил пръсти в прозореца. Не смеех да го погледна. Съпричастният му топъл глас отвори в мен нещо като рана; чувствувах, че ще припадна — изгарящият срам лумна в мен като лава, беше горещ, много горещ, обгаряше ме и ме изпепеляваше.

Но и той бе учуден и смутен. И внезапно гласът му се сниши, много тихо, много колебливо промълви странния въпрос:

— Някой... някой... разказа ли ти нещо за мен?

Без да се извърщам към него, магнах отрицателно с ръка. Ала сякаш завладян от подозрение, той упорито повтори:

— Кажи ми... признай си... някой разказа ли ти нещо за мен... някой, не те питам кой.

Отново отрекох. Стоеше безпомощен. Изглежда, внезапно забеляза, че куфарите ми са подредени, книгите ми — събрани, а идването му бе прекъснало последните ми приготовления за тръгване. Пристъпи възбуден:

— Искаш да си заминеш, Роланд, виждам го... кажи ми истината.

Тогава се съвзех.

— Трябва да замина... простете ми... но не мога да ви обясня нищо... ще ви пиша.

Повече не бях в състояние да изтръгна от стиснатото си гърло, сърцето ми щеше да се пръсне от всяка дума.

Остана вцепенен. Сетне внезапно го обзе познатата умора.

— Навярно така е по-добре, Роланд... да, разбира се, по-добре е... за теб и за всички останали. Ала преди да си тръгнеш, искам още веднъж да си поприказваме. Ела в седем, в обичайния час... тогава ще се сбогуваме като мъже... Недей да бягаш от себе си, не пиши никакви писма... би било хлапашко, недостойно за нас... а онова, което искам да ти кажа, не може да се напише... И така, нали ще дойдеш?

Кимнах. Погледът ми все още бе прикован към прозореца. Ала вече не забелязвах утринната зора, някакво непроницаемо тъмно було ме отделяше от света.

В седем часа за последен път пристъпих прага на любимата стая: през завесите се процеждаше ранен здрач, преливащите каменни багри на мраморните фигури едва проблясваха в мрачината, а книгите бяха

потънали в тежък сън зад седефените отблясъци на витрините. Неведомо място на моите спомени, където възприех словото като тайнство, където по неповторим начин усетих опиянението на шемета на духовния свят — винаги те съзирам в този час на разлъка, съзирам обожаваното същество, което бавно, бавно се отделя от облегалката на креслото и призрачно тръгва към мен; само челото му сияе в мрака като овална лампа от алабастър, а над него като струйка дим се разпиляват белите коси на стария човек. И ето че отдолу мъчително посяга една ръка, търси моята, сега различавам очите, строго вперени в мен, усещам нежното докосване... Съпровожда ме до някакъв стол.

— Седни, Роланд, да поговорим открито. Мъже сме и сме длъжни да бъдем откровени. Не те насилвам, но няма ли да бъде по-добре, ако сетният ни час осветли всичко помежду ни? И така, кажи ми, защо искаш да заминеш? Сърдиш ли ми се за онова безсмислено оскърбление?

Махнах отрицателно с ръка. Каква ужасяваща мисъл — той, измаменият, поруганият, да поема вината върху себе си!

— А друг път обидил ли съм те, съзнателно или несъзнателно? Понякога се държа странно, зная го. Дразнех те, измъчвах те против волята си. Никога не успях да ти се отблагодаря за твоето съпричастие — зная, зная го, винаги съм го знаел, дори в минутите, когато ти причинявах болка. Това ли е причината — кажи ми, Роланд! — защото бих желал да се сбогуваме доблестно.

Отново поклатих глава: не бях в състояние да говоря. Гласът му все още бе твърд: в този миг започва леко да потрепва.

— Или... пак ще те попитам... някой може би ти е казал нещо за мен... нещо, което възприемаш като низост... като безчестие... нещо, което... което те кара да ме презираш?

— Не! Не!... Не! — Протестът изригна от мен като ридание: аз да го презирам! Аз да презирам него!

В гласа му сега прозвуча нетърпение:

— Тогава каква е причината?... Какво друго може да бъде?... От работата ли се умори?... Или нещо друго те влече далеч отук?... Някоя жена... жена ли е?

Мълчах. И това мълчание бе толкова различно, че той усети потвърждението в него. Приведе се още повече към мен и съвсем тихо — ала без възбуда, без каквато и да е възбуда и гняв — прошепна:

— Жена ли е?... *Моята* жена?

Продължавах да мълча. И той разбра. Тръпка разтърси тялото ми: сега, сега, сега ще избухне, ще връхлети връз мен, ще ме удари, ще ме накаже... и... аз направо закопнях да ме смаже — мен, крадеца, предателя, — като краставо псе да ме прогони от опозорения си дом.

Ала странно защо... той запази пълно спокойствие... а онова, което замислено си промърмори, прозвуча почти като въздишка на облекчение:

— Всъщност трябваше да си го помисля.

Два пъти прекоси стаята. Сетне застана пред мен и продума, както ми се стори, почти с презрение:

— И го вземаш... толкова надълбоко? Нима тя не ти каза, че е свободна да прави и да получава всичко, което ѝ се харесва, че аз нямам права над нея?... Никакво право да ѝ забранявам нещо, както и най-малкото желание да го сторя... И за какъв дявол е трябвало да се владее, в името на кого, и то тъкмо спрямо теб... Ти си млад, лъчезарен и красив... беше ни така близък... как да не те обича, теб... теб, красавецо, младежо, как да не те обича... Аз...

Гласът му внезапно трепна. И той се приведе към мен, толкова близо, че усетих дъха му. Отново почувствах топлата прегръдка в неговия поглед, отново ме озари онзи странен блясък, същият блясък... който се появяваше между него и мен в онези редки, необясними секунди. Приближаваше се все повече и повече.

И най-сетне прошепна тихо, устите му едва се отваряха:

— Аз... нали и аз те обичам.

Подскочих ли? Или бях обзет от неволна уплаха? Ала тялото ми положително е изразило някаква изненада, някакво бягство, защото той политна назад като отблъснат. Сянка помрачи лика му.

— Презираш ли ме сега? — попита той едва чуто. — Сега противен ли съм ти?

Защо не съумях да му отговоря тогава? Защо останах безмълвен, безсърдечен, смутен, зашеметен, вместо да пристъпя към любещия човек и да го освободя от грижите и заблудата? Но в мен диво бушуваха спомените; сякаш някакъв шифър внезапно разчете текста на всички неразбираеми послания; едва сега проумях всичко с ужасяваща яснота, неговото нежно приближаване и безцеремонната му защита, потресен проумях нощното посещение и упоритото бягство от моята

въодушевена и натрапчива страст. Любов: винаги я бях усещал в него — нежна и плаха, ту разточителна, ту жестоко потискана, обичах я и се наслаждавах на всеки неин лъч, случайно паднал върху мен. И все пак, когато самата дума „любов“ прозвуча чувствено и нежно от устните на брадатия човек, ужасът отекна в слепоочията ми сладостно и същевременно страховито. И макар да изгарях от смирение и съчувствие към него, аз — обърканото, треперещо, слисано момче — не намерих какво да му кажа за страстта, която неочаквано ми бе разкрил.

Той седеше сломен и се взираше в моето мълчание.

— Значи, толкова е ужасно за теб, толкова е ужасно — промърмори на себе си, — дори ти... значи, дори ти не ми прощаваш, дори ти, пред когото стисках устните си така, че едва не се задуших... пред когото се прикривах така, както пред никой друг... Но по-добре е, че сега разбра всичко, вече и аз не се измъчвам... Защото ми беше станало непоносимо... о, ужасно непоносимо... по-добре е всичко да свърши, вместо това мълчание и премълчаване...

Каква тъга, нежност и срам бликаха от тези думи; неравният глас проникна чак до дъното на душата ми. Срамувах се, че така студено, с такава безчувствена хладина стоях безмълвен пред човека, от когото бях получил повече, отколкото от всеки друг и който така безсмислено се унижаваше пред мен. Сърцето ми копнееше да му кажа нещо утешително, ала устните, трепкащите устни, не се подчиняваха. Безкрайно смутено, безкрайно жалко се бях свил в креслото, ето защо той ме окуражи като че ли против волята си.

— Не стой така, Роланд, недей да мълчиш така ужасяващо... Овладей се... Действително ли си толкова потресен? Толкова ли се срамуваш от мен?... Нали всичко свърши, казах ти, всичко... нека поне се сбогуваме като хората, като двама мъже, двама приятели.

Ала аз все още не можех да се овладеея. Тогава той докосна ръката ми:

— Ела, Роланд, седни до мен!... По-леко ми е, откакто научи всичко, откакто между нас най-сетне нещата се изясниха... Отначало постоянно се страхувах, че ще се досетиш колко те обичам... сетне се надявах, че сам ще го проумееш — исках да си спестя това признание... Но ето че сега вече го направих, сега съм свободен... мога да разговарям с теб както не съм разговарял с никого. Защото ти

ми бе по-близък от когото и да било през всичките тези години... никого не съм обичал повече от теб... Като никой друг ти, дете мое, събуди най-съкровените кътчета на моето същество... Ето защо на раздяла ще научиш повече за мен от всеки друг; толкова ясно усещах през цялото време твоя въпрос, твоя ням въпрос... Само на теб ще разкажа целия си живот. Искаш ли?

В погледа ми — моя объркан и потресен поглед — той съзря съгласие.

— Тогава приближи се... тук, до мен... Не мога да разказвам тези неща на висок глас.

Приведох се, бих казал, благоговейно. Ала едва бях седнал срещу него в очакване, цял превърнат в слух, и той отново се изправи.

— Не, така не става... Не бива да ме гледаш... инак... инак няма да мога да говоря.

Посегна и загаси лампата.

Мракът се спусна върху ни. Усещах го някъде наблизко, усещах го по дъха, който се носеше в невидимото пространство тежко и хрипливо. И между нас внезапно изникна глас, който ми разказа целия му живот.

От онази вечер, когато доблестният човек разкри съдбата си пред мен като корава мида, от онази вечер преди четирийсет години възприемам изключителните случки, описани в книгите на нашите творци на перото като леки и безобидни истории; същото важи и за трагическата маскировка на сценичните произведения. Проява на леност, безсилие или на твърде ограничен поглед ли е това, че всички описват само най-горния осветен, слънчев пласт на живота, където сетивата реагират открито и закономерно, докато долу, в подземията, в шахтите и клоаките на сърцето фосфоресцират действителните, злокобните чудовища на страстите, потайно се съвкупяват и се разкъсват във възможно най-чудати и заплетени пози? Може би се стъписват от диханието, от горещото, изтощителното дихание на демоничните нагони, от парите на кипналата кръв, може би се страхуват да не изцапат ръцете си — прекалено изнежените си ръце — от циреите на човечеството? Или погледът им, привикнал на вялата светлина, не съумява да се спусне по тези хлъзгави, злокобни,

разлагащи се стъпала? И все пак знаещият човек не може да изпита по-голяма сладост от сладостта на забранения плод, никоя тръпка не притежава такава първична сила като онази, която преминава през гибелната опасност, никое терзание не е по-свято от онова, което от свян не съумява да заглъхне.

Ала тогава един човек ми разкри пределите на своята същност, разтвори най-съкровените кътчета на душата си, пожела да разголи своето разбито, огорчено, изпепелено, разядено сърце. Някаква дива наслада изригваше свирепо и бясно от признанието, сподавяно години наред. Само човек, който през целия си живот се е свенил, крил и преструвал, е в състояние да се хвърли с такъв неудържим порив в безпощадността на подобно признание. На късове заизтръгва от сърцето си своя живот — и в този час аз, младият човек, за пръв път се възрях в невъобразимите глъбини на земните чувства.

Отначало гласът му безплатно витаеше из помещението като неясна омара на някаква възбуда, като незрим намек за някакво тайнство — и все пак тъкмо защото страстта мъчително бе потискана, се усещаше нейната нарастваща мощ: същото се получава и при насила забавените тактове — те предхождат вихрения ритъм, тъй че нервите ни предварително да потръпнат от пламения му вихър. Сетне обаче започнаха да припламват образи, потайната буря на страстите ги озаряваше за миг със своите светкавици, те постепенно се наситиха със светлина. Отначало съзрях момченце, плахо, срамежливо момченце, което не се осмелява да продума на своите другари, но страстно се прехласва тъкмо по най-големите красавци на училището, измъчвано от физически копнеж по тях. Единият ожесточено го отблъсква, когато близостта им става прекалено нежна, а другият му се подиграва зловещо и недвусмислено — нещо по-лошо: всеки от тях заклемява противоестествения нагон пред останалите. Ето защо единогласният съд на присмеха и унижението незабавно откъсва обърканото момче от веселата общност, сякаш е прокажено. Пътят до училището се превръща във всекидневен път към Голгота, а нощите са разбити от погнусата, която твърде рано белязаното момче изпитва към себе си: низвергнатото дете възприема своето противоестествено влечение като безумие и безчестен порок, макар че отначало той го навестява само в сънищата му.

Разказващият глас припламва несигурно: за миг изглежда, че ще загасне в мрака. Но с една въздишка полита отново, сред мрачния дим потрепват нови картини и се редят като призрачни сенки. Момчето е станало студент в Берлин, подземният град му дава възможност за пръв път да удовлетвори влечението, потискано толкова отдавна — но с каква погнуса само са омърсени, с какъв страх са отровени тези нечисти срещи по тъмните улични ъгли, в сянката на гари и мостове, колко нищожно е преходното удоволствие от тях и с колко зловещи опасности са свързани! Обикновено завършват с жалки изнудвания и всяка от тях повлича след себе си лигавата следа на охлюв, пропита от смразяващ ужас! Пъклено криволичене между сянката и светлината: през яркия работен ден ученият се пречиства от кристалната стихия на духовния свят, затова пък вечерта непрекъснато запокитва поривистия човек сред измета на предградията, в обществото на съмнителни младежи, които побягват, щом зърнат каската на полицаия, в зловонни бирарии, чиято недоверчива врата се отваря само след специфичната усмивчица. Волята трябва да се впрегне в железни релси, за да забуля двойствеността на всекидневието, да скрие тайната от чуждите погледи, да съхрани неопетнена строгата и достолепна осанка на доцента, за да може той нощем да броди из подземния свят и анонимно да се впуска в срамни авантюри, заключени в сянката на мъждивите улични фенери. Изтерзаният човек отново и отново се самобичува със своето хладнокръвие и се стреми да вкара в правия път бликналата страст, ала нагонът отново и отново го повлича към мрака на опасността. Десет, дванайсет, петнайсет години изтощителна нервна борба с незримата магнетична сила на неизлечимия нагон отлитат като една-единствена конвулсия: наслаждаване без наслада, задушаваш срам и малко по малко — замреженият, плах и вгълбен поглед на ужаса от собствената страст.

Най-сетне, вече доста късно, след навършване на трийсетата година, следва насилственият опит да вкара страстите си в правия път. У някаква родственица се запознава с бъдещата си жена — младо момиче, което го дарява с искрените си симпатии, защото необяснимо е привлечено от тайнството на неговата същност. За пръв път момчешкото ѝ тяло и младежката ѝ жизнерадост успяват за кратко да заблудят страстта му. Мимолетната връзка сломява съпротивата му спрямо женственото начало, за пръв път превъзмогва себе си и

заживява с надеждата, че с помощта на естествената близост ще победи противоестествените си нагони; обзет от нетърпение да се обвърже там, където за пръв път е преодолял вътрешния си стремеж към опасността, той се жени, без да му мисли много, за младото момиче, като преди това откровено му признава всичко. И смята, че е предотвратил връщането си към ужасяващата стихия. Няколко броеви седмици го даряват с безгрижие; ала новото очарование много скоро се оказва безсилно, онова влечение отново надделява. И от този миг нататък разочаровалата го разочарована жена служи единствено като прикритие, което трябва да маскира пред обществото нагоните, отново взели връх над него. И пътят пак се спуска главоломно по ръба на законите и обществото към тъмата на опасностите.

Към този вътрешен смут се прибавя още едно изтезание: отредена му е длъжност, където влечението му се превръща в проклятие. Доцентът, а скоро след това и достопочтеният професор служебно е задължен постоянно да бъде във връзка с млади хора, изкушението непрекъснато го сблъсква с нови цветове на младостта, с възмъжаващи младежи от незримата гимназия в центъра на прусашкия педантичен свят. И всички — ново проклятие! нова заплаха! — го обичат пламенно, без да съзират лика на Ерос зад преподавателската маска, щастливи са, когато ръката му (а тя тайно потрепва) дружелюбно ги докосне, пилеят своя възторг по човек, който постоянно трябва да се овладява, за да стои по-далеч от тях. Танталови терзания: да бъдеш суров спрямо настойчивите симпатии, непрестанно, безкрайно да се бориш със собствената си слабост! И винаги внезапно побягва, когато е на косъм от изкушението. Това бяха същите лудории, чиято светкавична поява и повтораемост ме бяха объркали толкова много: тогава съзрях зловещия път на тези бягства от самия мен, бягства към ужаса на кривите пътеки и бездните. При тези случаи винаги е отивал в някой голям град, където на потайни места се е срещал с доверени лица, хора от нисшето съсловие, омърсявал се е от връзката си с тях, бил е не със святата и предана, ами с продажната младеж — ала погнусата, мръсотията, скверността, отровната сплав на разочарованието му е била необходима, за да е сигурен в своето благоприличие у дома, в задушевния кръг на студентите. Боже мой, какви срещи, какви призрачни и все пак вулгарно земни същества ми описа той в своето признание! Защото на този възвишен човек, който

беше роден да възприема красотата на формите и не бе в състояние да живее без нея, на този истински майстор на човешките чувства му е било писано да се сблъска с най-скверните унижения на света в опушените, разгулни вертепи, които отварят врати само пред посветените: бе опознал наглите искания на гримираните момчета от парковете, сладникавите интимности на напарфюмираните фризьори, възбуждения кикот на травеститите с женски фусты, свирепата алчност на безработните актьори, дебелашките нежности на матросите, дъвчещи тютюн — всички недъгави, наплашени, извратени и фантастични начини, с чиято помощ сбърканият пол се търси и различава из градските клоаки. По хлъзгавите пътеки се бе сблъсквал с всички унижения, с възможно най-големия позор и насилие: многократно е бил ограбван до грош (твърде слаб, твърде благороден, за да се бие с някой коняр), прибирал се е без часовник, без палто и на всичко отгоре е трябвало да слуша подигравките на своя пиян другар от долнопробния хотел в предградията. По петите му са тръгвали изнудвачи, един от тях е следвал в продължение на месеци всяка негова стъпка, добрал се е чак до университета, нагло се е разполагал сред слушателите от първата банка и с подла усмивчица е наблюдавал известния в целия град професор, който разтреперан и със сетни сили е изтръгвал от себе си лекцията, съпътствувана от интимното намигане на оня. Веднъж — сърцето ми спря да бие, след като ми изповяда и този случай — се намирал в Берлин, когато посред нощ бил арестуван от полицията заедно с цялата банда в някакъв съмнителен бар; с противна, присмехулна усмивчица на младши чиновник, който използва случая, за да си придаде важност пред човек от интеллигентските среди, някакъв тлъст червенобуз вахмистър отбелязал името и общественото положение на разтреперания нещастник, като накрая снизходително му обяснил, че този път го освобождава безнаказано, ала отсега нататък името му щяло да остане в съответния списък. Както дрехата поема миризмата на зловонното помещение, където е престояла твърде дълго, така и в собствения му град по неведоми пътища се промъква мълвата за него, защото и тук — както тогава, в училището — все по-явно пресеквали разговорите и поздравите на колегите; в крайна сметка се стига дотам, че стъклените, прозирни прегради на отчуждението откъснали вечния самотник от

всички. Но и зад зъберите на своя дом-крепост той не спирал да усеща зорките, изобличителни погледи.

Ала изтерзаното, наплашено сърце никога не добило благослова да притежава просто приятел, приятел с благороден нрав, който достойно да му отвърне на пределно силната мъжествена нежност: винаги трябвало да разграничава чувствата си на възвишени и низки, на нежно и пламенно общуване с млади, одухотворени съмишленици от университета и онези наемници от мрака, за които на следващото утро си спомнял единствено с потрес. Случаят никога не дарил застаряващия човек с невинната обич на някой одухотворен младеж и — изтощен от разочарованията, с нерви, разбити от лова из трънливия гъсталак — той примирено решил, че животът му е приключил. И тъкмо тогава се явил младеж и страстно пристъпил към него, стареца, а той с радост му принесъл в жертва своето слово и дори себе си, страстно обикнал нищо неподозиращия младеж, който се стъписал пред нечаканото чудо и вече не се смятал за достоен да получи толкова невинен, несъзнателно поднесен дар. При него още веднъж пристигнал вестител на младостта, с красива снага и пламенни чувства, изгарящ от духовен плам, нежна привързаност и обич към него, жаден за неговата благосклонност, без да съзнава опасността, която те влекат след себе си. С факела на Ерос в невинната си душа, смел и нищо неподозиращ като Парцифал, той — безумецът, се свел над отровната рана, без да проумява магията, без да разбира, че самата му поява носи изцеление — човекът, когото е чакал цял живот, влиза в дома му твърде късно, в последния час преди заника.

И докато описваше този образ, гласът му се изтръгна от мрака. Сякаш някакво сияние го проясни, някаква съкровена нежност го дари с музика, щом красноречивите устни заприказваха за младежа, за любимеца, пристигнал твърде късно. И аз потръпнах от вълнение и съпричастна радост, ала внезапно сърцето ми заби като камбана. Защото младият, пламенен човек, за когото разказваше моят учител, беше... да, той беше... страните ми поруменияха от свян... та това бях самият аз: като в огнено огледало видях собствената си поява, потопена в блясъка на една извънмерна, неподозирана любов, чиито отблясъци ме изпепелиха. Да, това бях аз, все повече се разпознавах: моето настойчиво, въодушевено поведение, фанатичният стремеж да бъда близо до него, жадният екстаз, който не се задоволяваше само с

духовната връзка — аз, безумното, буйно момче, което без да подозира своята власт, отново вдъхва живот на творческото семе, отново разпалва полуугасналия, морен факел на Ерос в неговата душа. В този миг с удивление проумях какво съм означавал за него, аз, плахият младеж, с каква любов е приел моите напористи чувства като най-святата загадка на своята старост — и същевременно потръпнах от ужас, когато проумях с каква всемогъща воля е трябвало да ми се противопоставя: защото тъкмо от мен, свято обичания човек, не е искал да бъде отблъснат и поруган, тъкмо с мен не е искал да изживее пошлостта на унижителната физическа близост, тъкмо тази сетна милост на злонамерената съдба не е искал да превърне в сладострастна играчка на своите сетива. Ето защо така яростно се възпротивявал на моята настойчивост, внезапно пресичал с поток от леденостудена ирония напористите ми чувства, пренасочвал нежните струи на дружелюбното слово към суровата конвенционалност, укротяват гальовното докосване на ръцете; само заради мен изтръгвал тези грубости, с които искал да ме вразуми, а себе си — да обуздае, а те за цели седмици разстройваха душата ми. И с ужасяваща яснота прозрях безумния хаос от онази нощ, когато той, ослепен от всевластната мощ на сетивата си, се изкачи по скърцащата стълба, след което спаси себе си и нашето приятелство с изречените оскърбления. И разтреперан, потресен, трескав, умиращ от съчувствие разбрах колко много е страдал, колко героично се е възпирал заради мен.

Този глас от мрака, този глас от мрака проникваше с такава изумителна сила в най-съкровеният кътчета на моята гръд! От него струяха звуци, които никога досега не бях долавял — нито по-рано, нито след това, — звуци от някакви гълбини, до които обикновената съдба не може да се докосне. Човек само веднъж в живота си може да разговаря така с друг човек, сетне замлъква завинаги — така, както се казва в легендата за лебеда, който, преди да умре, за пръв и последен път извисява глас в дрезгава песен. И аз поех в себе си горещите тласъци и пламенните приливи на този глас, поех ги, изтръпнал от ужас и болка — така, както жената поема в себе си мъжа...

Гласът внезапно замря, между нас остана единствено мракът. Усещах, че е близо до мен. Трябваше само да вдигна ръка, протегнах я

и го докоснах. Обзе ме копнеж да утеша страдалеца.

Ала той се раздвижи. Светлината блесна. Снагата му се надигна от креслото — морна, немощна, измъчена — и един изтощен старец бавно пристъпи към мен.

— Сбогом, Роланд... няма да говорим повече! Добре стана, че дойде... а и за двамата е добре, че тръгваш... Сбогом... Дай да те целуна... на раздяла!

Сякаш повлечен от някаква магия, политнах към него. Глеещата светлина, потискана като че ли от неясен дим, лумна във зора му: буйният пламък изригна високо нагоре. Той ме привлече към себе си, устните му жадно се впиха в моите, нервно и конвулсивно притисна тялото ми към своето.

Това беше целувка, с която никоя жена не е успявала да ме дари — дива и отчаяна целувка, приличаща на предсмъртен вик. Конвулсиите на неговото тяло преминаха в мен. Разтърси ме някакво непознато, страховито, двойствено усещане — изпитвах съкровена преданост и все пак истински ужас и погнуса от това посегателство над моята мъжественост — чудовищен смут в чувствата, който разтегли кратката секунда в шеметен безкрай.

Сетне ме отблъсна — така, сякаш силом разкъсваше едно тяло на две, — мъчително се извърна и се хвърли в креслото с гръб към мен: няколко минути седя неподвижен и втренчено се визира в нищото. Ала главата му постепенно взе да натезжава все повече и повече, отначало се наклони морно, изтощено, сетне обаче сведеното му чело тежко и с тъп удар падна върху писалището, сгромоляса се като огромна тежест, която дълго е висяла на ръба на пропастта.

Обзе ме безкрайно състрадание. Неволно пристъпих към него. Ала приведеният гръб конвулсивно подскочи още веднъж и извърнат към мен, простена заплашително, дрезгаво и приглушено от кухнята на сплетените си ръце:

— Назад!... Назад!... Не!... Не ме доближавай!... За бога... в името на двама ни... сега си върви... върви си!

Разбрах го. И отстъпих потресен: напуснах любимата стая като беглец.

Никога повече не го видях. Никога не получих писмо или вест от него. Творбата му никога не видя бял свят, името му е забравено; никой освен мен вече не си спомня за него. Ала до ден-днешен — като някогашното невинно момче — зная: никому не дължа повече, отколкото нему, — нито на баща ми и майка ми преди него, нито на жена ми и децата след него. Никого не обикнах по-силно от него.

[1] Животоописание (лат.). — Б.пр. ↑

[2] Войникът самохвалко (лат.). — Б.пр. ↑

[3] Откъсване, отвличане (лат.). — Б.пр. ↑

[4] Големият цирк (лат.). — Б.пр. ↑

[5] Самият дух и тяло на времето (англ.). — Б.пр. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.